

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00694004 (N)

2012

В. 3324

Історія культу Шевченка

серед

гімназійної молодіжи.

Ювілейна студія

написав

ВІКТОР ПЕТРИКЕВИЧ.

ПЕРЕМИШЛЬ.
З друкарні гр. кат. Капітули.

8(c) У „18“ (092)

1 р 20к

ГОТОВЯ КУЛЬТУ ШЛЯХЕНІКА

дэда

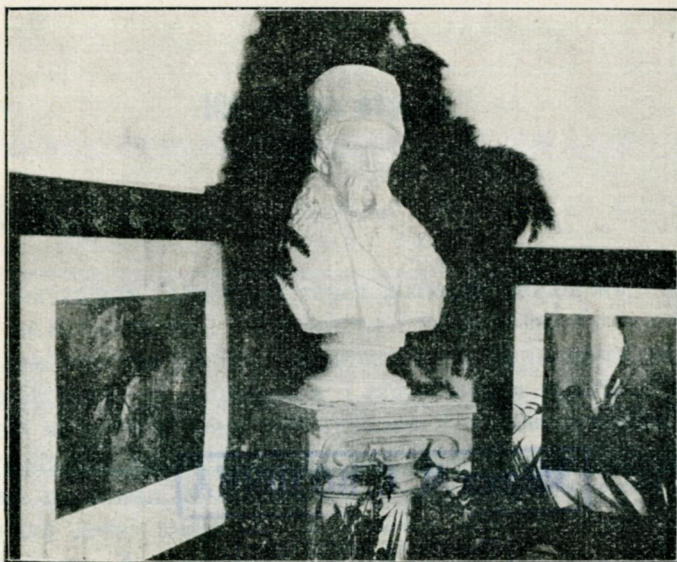
ІМІНЭВЫЙ МОДІЖН.

ЮВІЛІС СТУД

ВІКТОР ПЕТРКЕВІЧ

И. 28910

Історія культу Шевченка
перед гімназійною молодіжчю

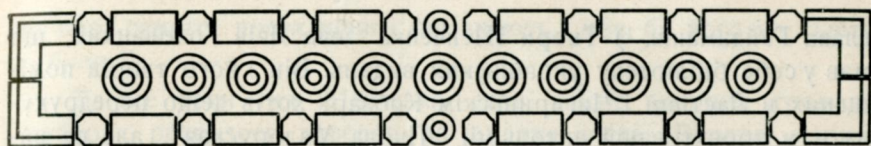
Погруде Т. Шевченка,
відслонене 9. марта 1914. в сходовій клітці тутешнього заведеня.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ И- 36 272

Історія культу Шевченка серед гімназійальної молодіжи.

Ювілейна студія.

ВІКТОР ПЕТРИКЕВИЧ.

Огляд культу Шевченка серед шкільної молодіжи — се огляд розвою її національної свідомости і національного виховання — се zarazом частина нашого національного відродження під впливом творів поета З поширенєм і поглибленєм культу Шевченка в гімназії кріпилась звязь між школою і нашим духовим житєм, схолястично-формальний напрям виховання уступав перед новими житєвими питаннями. Культ Шевченка серед молодіжи розвивав ся і переходив деякі зміни, як се впрочім діялось із ним взагалі в нашім житю. На се впливав розвій студий над творчостию поета і розвій самої суспільности. Культ ширив ся ріжними дорогами: в початках поза школою, під впливом академічної молодіжи і при вї помочи пізнавала шкільна молодіж твори Шевченка; опісля сї твори дістають ся до шкільних підручників, але ту приймають вигляд відповідний духови і напрямови школи. Ширив ся шкільною і домовою лектурою, темами шкільних вправ, святочними вечерницями в честь поета.

Твори Шевченка пізнала молодіж загально що йно по його смерти; за житя були они звісні лише одиницям, які стежили пильно за духовим житєм по тім боці кордому, ширшої популярности они собі ще не здобули. Знали їх члени „Рускої трійці.“ Шашкевич в листі до Михайла Козловского з великим одушевленєм згадує „Ластівку“, де з Шевченкових писань були поміщені: Вітре буйний, Причинна, На вічну память Котляревському і перша

глава Гайдамаків. ¹⁾ Твори Шевченка знав Яків Головацький, що мав у себе бібліотеку українських видань. Він з його творів поміщених в Ластівці і Чигиринським Кобзарі хотів дещо передрукувати в проєктованій антології „Пчола Малоруская“, але се виданє не явилось. Поезії Шевченка не зробили на Головацького замітного вражіння, як се зробили твори Котляревського і Квітки. Він бачив у него тільки „особливе глибоке чувство і дар прекрасного народного вислова і буйного зображення“. В своїх трох вступних викладах 1849. р. згадав Головацький саме ім'я Шевченка, без якоїнебудь замітки. В 1843. р. Іван Вагилевич писав до Головацького, щоби прислав йому деякі виписки, між іншими з Шевченка, які хотів помістити в статях „о южнорусскомъ языкѣ“. ²⁾ В „Дневник-у Руск-ім“ з 1840. р. згадує він про Кобзаря з р. 1840. і 1844, про Гайдамаки і недруковану поему Кавказ. ³⁾ Брат Якова Головацького, Іван, мав намір у своїм „Вѣнку“ (1846. р.) помістити дещо з поезій Шевченка, які мав дістати від Срезневського. ⁴⁾ Микола Устиянович у своїй промові на соборі руских учених одушевляючись новою українською літературою, величаючи різнородність почувань і настроїв, які українські письменники малюють, підніс у Шевченка силу слова, якою він захоплює читача: „Аж хочем узброїти ся в кріпость, послухаймо громкого Шевченка“. Не багато знав із творів Шевченка Богдан Дідицький. В 1852. р. пізнав ся він у Львові з Поляком з Варшави, Дубінським; сей розказував про житє Шевченка і деклямував деякі його твори, зовсім незвісні Дідицькому. ⁵⁾ В спорах о мову 1850—60. р. згадували Шевченка прихильники народної мови в літературі навіть сі, що не жили у Львові, але на провінції. ⁶⁾ Одначе загально ще й по 62. році твори Шевченка між старшою інтелігенцією на провінції були рідкістю, попадались в її руки випадково або були зовсім незвісні. В 1862. р. якийсь добродій зі села нарикав, що писаня Шевченка поза Львовом мало звісні,

¹⁾ Возняк: 1. Народина культура Шевченка в Галичині. (Неділя 1911 ч. 11—12.)

Idem: 2. Епізоди культурних зносин галицької і російської України. (Записки укр. наук. тов. в Києві т. XIII. ст. 70, 109 і 127.)

²⁾ Студинський: Кореспонденція Як. Головацького. (1835—49). ст. 85.

³⁾ Маковей: У 50 літні роковини смерті Шевченка. (Руслан 1911. р. 10. марта).

⁴⁾ Студинський: Тамже. ст. 150 і 163.

⁵⁾ Дідицький: Своє житєвьи записки. (Вѣстникъ Нар. Дома 1906. ст. 131).

⁶⁾ Студинський: Кореспонденція Головацького (1850—62) ст. XXVIII.

що про самого поета нічого не знають, мов би його на світі не було.¹⁾

Та все таки імя Шевченка стає звісне ширшій громадї і набирає розголосу доперва по смерти поета. Вправдї перші вістки про него призначені для ширшої публики були дуже короткі і поплутані, вказували, що автори їх ледви дещо чули про поета, що поміщували вістки взятї з другої руки, але і сї короткі згадки про него, черпані з української і польских часописий одушевляли демократично настроєну академічну і гімназійну молодїж. До сего причинилось головно се, що хвиля, коли по Галичинї рознеслась вістка про смерть Шевченка, була дуже пригожа для придбаня йому популярности. Революційні змаганя польської суспільности в 60-тих роках, підєм духа у польської молодїжи, національна гордість і бута на свою культурність і ідейність мусїли викликати реакцію в української молодїжи. Она шукала національного поета, котрого широкий сьвітогляд могла би сьміло протиставити польским претензиям, котрого мученицке жите надавало би блеску і сьвятости його ідеям. Те все знайшла у Шевченка. До сего польска преса і письменники зацікавились новим українским рухом в Росії і ролею, яку в нїм відіграв Шевченко і займали прихильне або вороже до него становище. Одні величали Шевченка як борця і мученика за волю, другі дорікали йому ідеалїзованєм гайдамаччини. Крім принагідних згадок у періодичній пресї перші основнїйші вістки про поета, як борця і мученика за волю, молодїж у Львові могла пізнати з книжки Совїнського: *Taras Szewczenko. Studium z dołączeniem przekładu Hajdamaków. Wilno 1861.* При оживлених польских літературних зносинах ся студия була певно скоро звісна у Львові. Згаданий переклад Гайдамаків викликав велике заворушенє в польским дневникарствї. Польскі дневники були дуже огірчені його появою, толкуючи, що „ *tłumaczenie Hajdamaków to zabójstwo Polski*“. Найбільше був розярений „*Dziennik literacki*“ і помістив дуже неприхильну статю про Шевченка.²⁾ Се ворогованє польської преси до сьвітогляду Шевченка викликало в Українців відрухово противний ефект, щире поважанє поета рідної бувальщини.³⁾ Се зараз спопуляризувало його імя і певно під впливом часописних вісток, що Україна втратила свого народного поета, імя Шев-

¹⁾ Вечерницї 1862. ст. 264; Слово 1862. ч. 18.

²⁾ *Dziennik liter.* 1861. р. ч. 69. Szewczenko i Sulima.

ченка знайшлося навіть на помянику підгорецького монастиря, вписане там якимсь незвісним богомольцем.¹⁾

Дійсного розуміння ні життя ні творів поета безпосередно по його смерги суспільність не могла набрати із скупих і невірних вісток у своїй пресі. Тодішня галицька часопись „Слово“ що йно 18 днів по смерті поета подала про се вістку і що йно 2 місяці пізнійше помістила його некрольоґ, в яким знайшлися такі куріози, що Шевченко уродившись в кріпацтві... „выкупился зъ того въ 1838. р. за 2.500 рублей, котри поетъ выгралъ на лотеріи... змарнувавъ найкрасшій свой вѣкъ на Кавказѣ“. Про його твори згадує статя: „Уже въ 1844. р. появилась ся его Гомалія... Въ его новорочнику находимъ mezi многими лиричними утворами, такожъ большую поему Корсунъ; отличается тамъ особенно елегія Коханка (Слово 1861. р. ч. 27.). Ту імя поета Корсуна і його поему „Коханка“ переплутано із Шевченком.²⁾ Ледви, чи сї сухі вістки робили на читаючу публику і молодіж яке вражінє. Замітне вражінє і зацікавленє серед гімназияльної молодіжи на провінції зробила доперва написана з теплом і прихильністю для Кобзаря статя Українця Бернатовича про Похорони Шевченка. (Слово 1861. з 19. липня.)³⁾ У Львові під впливом вісток поданих в польській пресі і певно знаня творів поета хоч немногими одиницями з поміж академічної молодіжи вістка про смерть Шевченка зробила більше вражінє. На знак жалоби за помершим поетом львівська академічна і по части гімназияльна молодіж носила на весні т. є. в цвітні і маю 61. р. чорні кокарди на шапках на завісах.⁴⁾ Зовсім незамітно вправді пройшла смерть Шевченка між учениками на провінції, але се легко пояснити недостачею звязи зі Львовом (Львів був сполучений залізницею лише з Краковом) і браком зносин молодіжи з ріжних гімназий.

На провінції молодіж пізнала твори Шевченка аж 1862/3. р. До поширення його культу між нею в тім році найбільше причинила ся нова українська часопись „Вечерниця“, що головно розходились між академічною і гімназияльною молодіжию. Крім передруку поезий Шевченка і вісток про його житє, у Вечерницях

¹⁾ Щурат: До історії культу Шевченка в Галичині. Свѣт 1906 ст. 30.

²⁾ Маковей: Згадана статя.

³⁾ З інформацій рад. Реваковича.

Замітка: Частину моєї студії опер я на листовних інформаціях, надісланих мені ласкаво нашими старшими діячами і патріотами. Всім тим Добродіям складаю за се щирю подяку.

⁴⁾ Денниця 1880. Станиславів. (Замітки про взаємини язика і народ. літератури ст. 75.)

за 1862. і 63. р. поміщено статю Тянячкєвича: Слівце правди Dziennik-ови Literack-ому, першу пробу в Галичині оцінити Шевченка, як поета і творця нового українського руху. Ся статя писана з великим чутєм і одушевленєм для Кобзаря, хоч місцями разить пересадою і браком аналізи, подобалась молодіжи своїм тоном, смілим і повним віри та самопевности. Після оцінки Тянячкєвича ціла суть нашого народного „я“ проявила ся в творах Шевченка. Він є поетом — істориком нашої бувальщини. Крім бувальщини зобразив він теперішнє житє, власними злиднями відчув його недолю і зумів єї змалювати „в щирій, горячій аж до сліз порушаючій живописи.“ Тарас довершив своїм словом відродженє народа, увів в письменство нашого чистого, незапозиченого духа і зазначив для него пряму, несхиблену дорогу.

Сильній струї українства, що від 60. р. вдиралась в духове житє Галичан не було в силі оперти ся москвофілство і наразі позірно відносилось до него прихильно. Тодішній літературний диктатор, Богдан Дідицький, при кінци 61. р. зладив відбитку з автографу Шевченка „Кругом неправда і неволя“ (8 рядків), присланого Білозерским Головацкому, а з початком 1862. р. видав літографований портрет поета.¹⁾ В тім році видав Дідицький поезію Федьковича зі своїм передним словом, в яким дуже прихильно згадав про Шевченка, як поета поневоленого і покривдженого народа. „Поеть... избравши собѣ задачею свого житя, стояти въ борбѣ проти томителей свого народа, изливалъ зъ своей болящей груди напѣвъ столь трагичного содержания, на скѣлько трагично естъ доля кривдженого изъ всѣхъ сторонъ народа“ (Поезії XIII). Часопись „Слово“, хоч видавана в москвофільським дусі, прихильно відносилась до українства і передруковувала поезію Шевченка. В польській мові вийшла у Львові 1865. р. студия барона Баталії: Taras Szewczenko życie i pisma, книжка, що поширена серед Громад учеників через цілі десятки років давала їм суцільний огляд житя і творів поета.

* * *

Не в школі і не зі шкільних підручників набирала тодішна молодіж любови до рідного слова і знаня української літератури. Наука в гімназії в 60-тих роках давала доказ, що в шкільництві не стежили за дійсним житєм, але силою традиції удержував ся в нїм старий напрям. Рівень науки української мови був дуже низкий.

¹⁾ Дідицький: оп. cit. 131.

В низшій гімназії ся наука не ріжнилась много від науки української мови в теперішній народній школі. Із читанки Василя Ковальського (вид. 1852. р.) молодіж черпала знанє мови, читаючи виїмки з галицких і угро-руських письменників. У висших клясах ученики читали хрестоматию Головацкого (вид. 1854.) і Слово о полку Игоревѣ і звичайно під впливом старословянщини затрачували і се знанє української мови, яке винесли зі села або придбали в низших клясах. Вправді в половині 60-тих років із конференційних нарад довідуємось, що в 7. і 8. клясі молодіж повинна пізнавати і новіше письменство, та з браку підручників се залежало виключно від учителів сего предмету. А обставини так зложились, що молодіж від них лише виїмково і в деяких гімназіях могла пізнати нову українську літературу.

Москвофіли, що до 60-тих років верховодили в Галичині, захопили у свої руки всі видавництва і дбали про се, щоби посади української мови і релігії обсадити своїми прихильниками і повести у сім душі молодіж. В сім напрямі працював головно Яків Головацкий. Як професор української літератури виховував в сім душі молодіж і попірав своїх прихильників у шкільних властей і консисторій. І так в 50—60-тих роках майже у всіх східно-галицких гімназіях бачимо між учителями української мови прихильників об'єдинительних ідей.¹⁾ У Львові в 1848—54. учив Іван Гушалевич, в Тернополи Климентий Мерунович, в Самборі Евстахій Герасимович, а опісля Мійский, в Перемишли Богдан Дідицкий, в львівській домініканській від 1848—52. р. Яків Головацкий. Те саме діяло ся з важними на напрям вихованя посадами релігії. Особливо в перемискій гімназії зосередив ся тоді москвофільський рух. В 1856. р. писав Шараневич до Якова Головацкого, що: „естъ насъ 7 Русиновъ професоровъ... ажъ стогнаеть Перемишль подъ нашими ногами“.¹⁾ Як тодішні учителі української мови розуміли свій предмет і свою працю в школі, видко з листу тодішнього москвофільського світила, Б. Дідицкого до Головацкого (1856. р.): „Моя дѣятельность въ школѣ ровняеть ся дѣятельности учениковъ Меѳодія; моя евангелія — то Шевыревъ (російский историк літератури), которымъ Вы благородительный Учитель мой, мене довременно снабдили. Иногда составляю въ пользу здѣшняго гимназійскаго юношества стишки для затверженія на изъ усть и посилаю ихъ къ в-ну Инспектору.... А изъ читанки Ковальського я не отважусь извлекать ниже для III. кляса, бо уже и мальчишки

¹⁾ Студинський: Кор. Голов. (1850—62.) ст. 248.

въ парвѣ надъ нею смѣються.¹⁾ Дідицкому певно видавалась згадана читанка не так пустою і без змісту, як радше не відповідаєла його світоглядюви. В своїй шкільній науці не виходив Дідицький поза Нестора, про нову літературу не згадував ученикам ні словом.²⁾ „Рускій духъ“ проявляв ся тоді в Перемишлі головню в „Русской Бесѣдѣ“, де члени начитувались „Московскихъ Вѣдомостей“ і переймались їх ідеями.³⁾ Учитель української мови в самбірській гімназії Евстахій Герасимович в листі до Головацкого 1854. р. заявляє, що він словом і ділом працює в тім напрямі: „куда стремится греческо-славенская православная церковь наша и наша славяно-русская Народность“. ⁴⁾ В тій самій гімназії в р. 1863—5. учитель української мови говорив до учеників в тім дусі: Москалі добре роблять, що заказують по українськи учити і говорити, бо він так само зробив би у Галичині, як би се від него залежало.⁵⁾ В р. 1865. сему учителеви відобрано науку української мови, бо він замість укр. літератури учив про Ломоносова і Пушкіна.⁶⁾ Не диво, що серед таких відносин в гімназії виховувались ученики, які в честь свого покровителя Михайла Качковського писали ось які вірші (1861. р.):

Бо Ты нашъ Отче! для насъ ся стараєш

Для насъ Русиновъ, православной вѣры...⁷⁾

В школі обединительна агітація проявлялась у формі прихильности до церковно-славянщини, заохоти учеників писати ученим, висшим „слогомъ“, похвалами „старословенського словаду“ і клясицизму мови, нераз насмішкою над народними словами, зворотами, одежію.⁸⁾ В шкільній науці прихильники російщини захвалювали російських письменників і цілковитою мовчанкою поминали новий період української літератури. Маючи хоч би моральний обовязок в 8. клясі познакомити молодіж із новим письменством і в сей спосіб доповнити хрестоматию Головацкого, они піддавали їм російські або прихильні сему напрямови виданя. Михайло Качковський згадує, що учителі: „съ великимъ

¹⁾ Ibidem ст. 262.

²⁾ Вахнянин: Спомини з життя ст. 21.

³⁾ О. Барвіньский: Спомини з мого життя ст. 62.

⁴⁾ Студинський: Кор. Голов. (50—62) ст. 132.

⁵⁾ Ю. Чайківський: Вол. Стебельський. Літ. Нау. Вістник XXXII. ст. 15

⁶⁾ Мета 1865. ст. 525.

⁷⁾ Збірник панегіриків в честь Качковського. (Рукопись бібліотеки тов. Шев. ч. 18.)

⁸⁾ Мета 1865. ст. 470.

трудомъ а гдѣнѣкуда навѣть въ обовѣ отвѣчательности порозкиданы по розличныхъ письмахъ цвѣты нашої словесности собирати и ученикамъ къ чтенію давати мусять.¹⁾ Річ ясна, які се були „цвѣты нашої словесности“. В задачахъ учителі звертали увагу на російскі слова виписані із русско-нѣмецкого словаря Шмида. Поза школою они приєднували молодіж поширюванем між нею за гроші або й даром (за гроші Качковського) по кількадесять примірників москвофільських видань, як переклад Дідицького Змії Нотяйській (1854), Кл. Меруновича Покореніє Новгороду (1857), Гушалевича Роксолянки, Історію Зубрицького, Русскую Антологію Головацького. Сам Головацький робив заходи, щоб його „Русская Антологія“ розходилося між шкільною молодіжню з порученя Міністерства просвіти,²⁾ але се йому не вдало ся. Щоби затерти вражінє, що се вибір з російскихъ письменників і зроби́ти йому приступ до гімназій, пере́мінено какъ на якъ, окінчення прикметників ья на ьи, окінчення дієіменників ть на ти і пропущено імена авторів. Додати до сего, що і підручники Луки Цибика і Попеля до науки релігій (видані в р. 1861—3), яка тоді в школі крім свого властивого призначеня могла немало причинитись до любови рідної мови і осьвідомленя учеників, були писані церковно-славяньщиною і се дуже „твердымъ слогомъ.“ Такою мовою намагались викладати і катихити.

Нічого дивного, що молодіж кормлена такою мертвечиною або нераз ненавистію до рідного письменства мусіла поза школою шукати знана рідної історій і літератури, мусіла поза школою розвивати свій національний сьвітогляд. Крім великої відсталости школи від житя впливала на се немало і ся обставина, що з браку кваліфікованих сил до науки української мови віддавано сю науку не лише в 60, але 70—80-тих рокахъ кождому учителєви Українцеві, нераз укінченим богословам, сотрудникамъ або Полякам, що уміли тільки по українски читати.³⁾ Через се і в пізнійшихъ часахъ відзивались в пресі часто наріканя на непідготованість учительскихъ сил і легковаженє предмету. Хоч згодом зачали з молодіжи 60-тихъ роківъ виходити учителі-народовці, що спеціально студіювали українську літературу і залюбки вї учили, то їх було дуже мало, проте приміщувано їх в гімназіяхъ, де бувъ замітний процент української молодіжи. До сего шкільні бібліо-

¹⁾ Вѣстникъ Нар. Дом. р. 1910 ст. 23 і р. 1909 ст. 212. Письма М. Качковського.

²⁾ Студинський Ibidem СІІІ і 132.

³⁾ Правда 1873 ст. 60.

теки були дуже убогі. В 60-тих роках не було в них зовсім українських книжок. Вправді пізнійше в 70—80. р. наступив зворот до кращого, українська літературна продукція зростає і число книжок відповідних для школи збільшило ся, але і тоді чулись нарікання сего рода, що бібліотека учеників через 2 роки не була відчинена або що дирекція умістила українську бібліотеку в своїй канцелярії, щоби мати перегляд учеників, які з неї користали.¹⁾

Серед таких обставин годі було, щоб навіть цікавіша частина молодіжи могла в школі набрати знаня рідного письменства і історії, але мусіла його шукати поза школою і вирівнувати в сей спосіб прогалину у своїм вихованю. Дійсною школою в національнім вихованю молодіжи через цілі десятки літ, від 60-тих років почавши, були тайні кружки учеників. Сі кружки звісні від 62. р. як Громади, дійсно існували скорше. Хоч генезу Громад ставлять у звязь із Громадою української молодіжи в Києві, то однак кружки серед молодіжи в галицких гімназіях існували і перед сим. Они в 60-тих роках оновились і прибрали виразну українську закраску. Тайні кружки серед молодіжи се наслідок відсталости школи від дійсного жита, великого духового напруження, яке переживала від 30—60-тих років галицка суспільність, а певно і частина старшої молодіжи, — се відгук тайних конспірацій серед Поляків. Ціль їх була шляхотна, пізнавати рідну історію і літературу, дбати про самообразованє, набирати розуміння суспільних і політичних справ. В 1834. р. відкрила поліція тайний кружок гімназистів в Перемишлі. Кружок існував від 1832. р., до него належали Українці і Поляки, крім учеників належало до него кількох богословів, навіть оден заступник учителя в самбірській гімназії. Жартом кружок мав назву академії або сенату, голова кружка титул презеса, крім него був ще бібліотекар. Ціль кружка була дуже ідейна: придбати собі наукове і літературне образованє і дбати про моральний розвій. Урядовий документ подає, що кличем кружка було: *Den guten Willen segnet Gott — der Wille wird zur Tat, die Tat führt zum Ruhme.* Бувших членів, що дбали про розвій кружка і удержували з ним далі зносини, іменовано почесними членами. Хоч члени дбали головно про своє літературне образованє, то на сходах розмова зверталась на біжучі політичні і національні справи. У деяких членів Українців були вже проблиски національної свідомости. Один з них Микола Кмицикевич в листі до другого члена (Поля-

¹⁾ Молот 1878. Львів ст. 122. Правда 1874. ст. 819.

ка) писав, що дух свободи опанував його душу; він все думає про Русинів, Поляки нехай дбають самі про себе. Другий член, Лужецкий написав по українськи якусь поему в австрофільській дусі, де вчисляв всі добродійства австрійського правительства для Русинів.¹⁾ В тім самім році, в котрім відкрито сей кружок, відкрито між молодіжкою в домініканській львівській гімназії тайне товариство: Towarzystwo starożytności halickich, яке оснував пізнійше звісний історик, Кароль Шайноха. В 1851. р. оснував Ксенофонт Климкович в Станиславові між молодіжкою літературний кружок „Руский Гелікон“, але директор заведеня неприхильно відносив ся до сих змагань і кружок упав.²⁾ В самбірській гімназії українська молодіж що середі і суботи відбувала сходина, на яких займалась музикою і співом. Можливо, що на сих сходинах велись розмови про політичні і національні справи. Коли шкільні власти їх відкрили, покарали деяких учеників, між иншими пізнійшого письменника, Федора Заревича за „руські аспірації“ прогнанем із гімназії.³⁾

Житє між українською молодіжкою в східно-галицких гімназіях оживилось по смерті Шевченка. На се вплинули твори поета і політичні події, що відбулись сильним відгомном серед молодіжи. По польськім повстаню польська молодіж, що у східно-галицких гімназіях тоді творила меншість, почала сильно маніфестувати свою народність, співала патріотичні пісні і носила конфедератки і чамари. Се відрухово відбилось на українській молодіжи, яка чисельно перевишала польську і она почала носити козацькі шапки зі синім дном, сині шаравари і відповідні чамари, почала між собою говорити по українськи і співати українські пісні. Тодішні ученики в головній часті походили із священничих родин, в яких національне житє по 60. р. значно оживилось в народнім напрямі. Многі приносили деяку національну свідомість з батьківської хати, а будучи досить заможними, старались єї показати живописною, козацкою ношею. В гімназіях заройлось тоді з одної сторони від польських одягів, з другої від козацких.⁴⁾ Сим одушевленем до національних одягів захопились навіть деякі учителі і почали носити чамари або жупани. Сї зверхні прояви українства не подобались прихильникам мо-

¹⁾ Українсько-руський архив т. III. ст. 15-25 і 8.

²⁾ Огоновский: Історія рус. лїт. II. 26. 207.

³⁾ Огоновский: op. cit. III/2 ст. 812.

⁴⁾ З інфор. о. рад. Стефановича. Ол. Барвіньский: Спомина з мого житя, ст. 40.

сковщини і они з насмішкою називали учеників, що убирались по козацьки „breithosige Nationalisten“, а козацькі шапки — коновками.¹⁾

Духове жите учеників, заходи над самообразованием зосередились в тайних кружках, звісних під іменем Громад. Ся назва була перенята від тайної української Громади в Києві, яку основано заходом Вол. Антоновича і якої метою було ширити національну свідомість між інтелігенцією і приєднувати єї для українства²⁾. В 1861. р. по смерті Шевченка переїздив через Львів Українець Володимир Бернатович і запізнав ся з визначними тоді народовцями, Вол. Шашкевичем і Кс. Климковичем. Розказував їм много про Шевченка, про українську літературу і піддав їм гадку гуртувати українську молодіж в Громадах. До розвою Громад, до навязаня зносин між ними найбільше причинив ся тодішний питомець семінарії, Данило Тянячкевич (Грицько Будеволя). Чоловік захоплений українством вірив у него як в силу, що має обновити цілий духовий організм галицької суспільности; українству віддав ся цілим жаром молодечої душі і з великим одушевленем і чутєм ширив сю ідею між молодіжю. Повний чутя і вразливости романтик з оптимізмом і вірою в будучність глядів і розумів цілий процес перетвореня галицької суспільности. Слово українських письменників і особливо слово Шевченка було в него сею містичною силою, що мала захопити найперше молодіж, опісля цілий нарід. Віра в безмежну силу українського слова, романтичний, головно на поетичних творах опертий погляд на нашу минувшість, щирі заяви прихильности і любови до найменшого брата — се були вихідні точки його діяльности серед молодіжи. Серед неї тішив ся великою симпатією, називали його „громадским батьком, пророком, батьком Данилом, гетьманом“.³⁾ Духа і жите серед молодіжи старав ся піддержати перепискою. Ся переписка прикрашена часто цитатами із Шевченка, ведена з великим підємом духа, замітна своєю мовою, що від пестливої ніжности, щирости і простоти доходить нераз до вульгарних слів. У Львові жите Громади піддержував відчитами з історії і літератури⁴⁾, крім сего їздив сам або вислав ідейніших товаришів до міст, де було більше української молодіжи, щоб оснувати або відновити Громаду.

¹⁾ Мета 1865, ст. 445 і 468.

²⁾ Ол. Барвіньский: *op. cit.* 48—9.

³⁾ Альманах Січ 1508. (І. Франко: Пять листів Ост. Терлецького.)

⁴⁾ З інформацій рад. Реваковича.

Громади мали свою організацію. Громадяни вибирали вїта, присяжного, писаря, бібліотекаря і касиєра. Видїл Громади відбував засідання, на яких полагоджував справи кружка, відчитував або укладав листи до других Громад і т. п.¹⁾ В члени Громади приймав тільки певних і спосібних учеників і се одногосно. Нововибраний член складав присягу, що не зрадить товаришів і Громади властям. Щоби на випадок відкриття кружка не потерпіти, члени прибирали собі прізвища, які мали зобразити їх вдачу і змаганя. В сих прізвищах є мов відгомін молодечого розмаху і козацької очайдушности. Часто стрічаємо такі імена як Гайдабура, Любиволя, Запека, Калина, Грім, Гикало, Різак, Хмара, Пугач і т. п. Видїл Громади уживав печатки із початковими буквами слів, що були кличем молодїжи. Між собою Громади удержували дружні зносини, з нагоди вечерниць висилали своїх представників, переписувались і навіть обмінювались книжками. Члени Громад мусли платити місячні вкладки на бібліотеку, зобовязували ся передплачувати українські літературні видання або купувати нововидані книжки. Перші українські видання в Галичинї „Вечерниці“, і „Мета“ в значній скількості розходились між учениками і головню удержувались їх передплатою. Те саме було з „Правдою“, яку в перших роках передплачували навіть ученики з низшої гімназії.²⁾ В 70-тих роках громадяни з деяких гімназій занимали ся ширенєм видавництв „Просьвіти“ між народом по селах. Робили се підчас сьвят або ферий.

Дбаючи про самообразованє, деякі Громади придбали собі гарну бібліотеку і купували до неї річно за значну суму грошей (що доходила до 150 К.) книжок. Ученики в 60-тих роках, що про рїдну історію в школі буквально нічого не могли довідатись, пізнавали єї з письменників польско-української школи, особливо М. Чайковского, одушевлялись Тарасом Бульбою (вид. Головацкого). Між книжками бібліотек Громад в 1865—70. р. стрічаємо крім галицких периодичних видань, Основу, твори Шевченка, Вовчка, Квітки, Стороженка, літопись Нестора, монографію про Сквороду і Н. Каразина, твори Маркевича, Бантиш Каменьского, Костомарова.³⁾ Члени Громади цікавились літературним житєм, навязували знакомства з письменникамн і піддержували їх перепискою. Коли станиславівські громадяни довідались 1863. р. із Ве-

¹⁾ З інформацій проф. Ром. Заклинського.

²⁾ Материяли до історії зносин Галичан з Буковинцями. (Руслан 1907 ч. 159.)

³⁾ Альманах Сїч 1908. ст. 116.

черниць, що Федькович небезпечно хорий, наймили за його поворот до здоровля співану Службу Божу, на якій явились всі „оть маленького школяра-дѣтны аж до усомъ засѣяного молодця-козака.“¹⁾ Коли тернопільські громадяни довідались 1864. р., щс Федькович хоче видавати в Чернівцях літературну часопись, за-явили, що будуть передплачувати 10 примірників. Одушевляючись писаною словесностию, що носила на собі тоді закраску етнографізму і побутовщини, члени Громад радо збирали народні пословиці, записували народні пісні, перекази, пізнавали народні говори і т. п.; багато з тих записок пізнійше увійшло до друкованих збірників. Здібнійші ученики, що слідили пильно за сучасними виданнями, пробували самі пера при всяких нагодах. Особливо любили відзивати ся з поклоном до виднійших тоді наших письменників, переписуватись з редакціями українських часописий Вечерниць, Мети, інформувати їх про рух між молодіжию. Ученик самбірської гімназій Володимир Стебельський в 1864. р. написав в честь Федьковича з привітом на Великдень вірш,³⁾ що має на собі виразний слід Шевченкової музи. Змістом він не відбігає від звичайних при такій нагоді панеїриків і славословій, але замітний формою наслідуваною з творів Шевченка і чистою, народною мовою. Сей більше зверхний і формальний вплив Шевченка проявляє ся і в його поезій присвяченій Д. Тянячкєвичєви і в двох поезіях друкованих в Меті 1863. р.⁴⁾ Бракує їм простоти і щирости Шевченкової Музи, разить в них надмірна претенціональність і неприродність.

Тернопільська Громада переписувалась в 1866. р. з Ізидором Воробкевичем, позичала йому книжок, відзивалась до него з поклоном. В привітах нових письменників ученики радо порівнювали їх з Шевченком, відповідно добирали його слів і гадок. Тернопільці писали до Воробкевича: „Щоб почувла вдова Україна Твій голос, Кобзарю наш любий, та усміхнулась до своїх дітий. Щоб його почули і живі і мертві та пробудили ся“ і т. д.⁵⁾

Пробували громадяни оголошувати дещо друком або видавати рукописні, літографовані і гектографовані часописи. Їх ши-

¹⁾ Осип Маковей: Матеріяли до житєписи Федьковича ст. 54.

²⁾ Ibidem ст. 92.

³⁾ Маковей: op. cit. 94.

⁴⁾ Т. Ревакович: З переписки письменників 1860 тих років в Галичині. (Записки тов. Шевч. рік 1913 т: 117 і 118 ст. 270 і 284.)

⁵⁾ Матеріяли до історії зносин Галичан з Буковинцями (Руслан 1907 ч. 113, 125 і 250).

рили між учениками і обмінювались з другими Громадами. Значну частину часописи, особливо числа, що припадало в річницю смерти Шевченка, займали вірші йому присвячені, наслідування його творів, промови на вечерницях, проби аналізи його поем і т. п.

Громади довершили великого діла в житю молодіжи. Они осьвідомили її національно, познакомили її з українською літературою і історією, давали їй спромогу слідити і орієнтувати ся в житєвих явищах. Громади були дійсною школою національного вихованя. Через се і перші роки істнованя Громади, роки стихійної сили українства серед молодіжи, мали найбільше значіне в її духовім розвою. Умове житє Громад, що опираючись на зверхних, формальних проявах українства 60-тих років, почало з часом пригасати і тратити свою інтензивність, оживилось знов при кінци 70-тих років під впливом ідей позитивізму, які ширили між суспільностию Франко і Павлик. Шкільні власти старались не допустити нового прямованя в кружки молодіжи. В 1879. р. вийшов обіжник шкільної Ради, в яким она взивала членів учит. зборів берегти молодіж від посторонних впливів.¹⁾ Та все таки нові ключі доходили до ученицких Громад і викликували серед неї новий фермент, відчити, палкі диспути і т. п. Прихильники нових ідей боролись о провід в Громаді, що вело нераз до повного роздору серед молодіжи або основаня окремих Громад. Ученики зі Станиславова і Бережан заявляли, що своїм коштом бажають видати хоч одну книжочку Дрібної Бібліотеки, крім сего Громади причинялись до поширеня нових видавництв.²⁾

Поширенє творів Шевченка і розвій його культу ішов в парі з розвитком Громад. Розвій поодиноких Громад годі назвати правильним і одноцільним; через се і культ Шевченка серед них то зростав, то упадав. Житє в Громаді залежало головно від енергії і ідейности 2—3 одиниць. Коли они скінчивши гімназію, виступили з Громади, житє в ній спинювалось, повставали роздор і колотнечі. Ідейна сторона Громади затемнювала ся, а перше місце займали формальні справи, як одіж, забави і т. п. З браку ідейних і трудящих провідників вибирано війтом сего, що ростом великий убирав ся в найкрасішу одіж, широкий пояс, високу смушеву шапку з червоним дном, в чоботи з низкими, погнутими холявами, а в руках носив на знак своєї власти грубий бучок.

¹⁾ Protokół 15-tej konferencyi 1879r. 17. czerwca s. k. gimnazjum w Przemyslu.

²⁾ Перемиска М. Драгоманова з Павликом, зладив М. Павлик т. III. ст. 5. і т. V. ст. 401.

Сходини Громади минали на пустих розмовах серед тютюневого диму. З появою ідейних і палких одиниць, по часах застою і духової мізерії, починалось нове житє в Громаді.

Деякі Громади наслідуючи академічну молодіж, в якої руках в 60-тих роках були всі українські видання, пробували видавати для своїх членів рукописну або літографовану часопись. Таке видавництво звичайно довго не існувало, але по кількох роках перерви являлось знов під новим іменем.

В 1864. р. виходила в станиславській Громаді газетка „Вішун“.¹⁾ Громада зорганізована наново заходами богослова Олександра Слюсарчука²⁾ почала в 1866. р. видавати писану газетку „Зірку“, що виходила до 1869 р. Головними співробітниками були Остап Терлецький і Володимир Навроцький, що писав критичні статі, в яких немилосерно нищив поетичні проби громадян.³⁾ Коли Терлецький скінчив гімназію і покинув Станиславів, редакцію „Зірки“ переняв Леонід Заклинський, але через незгоду серед громадян „Зірка“ невдовзі перестала виходити. В роках від 1872—7. Громада видавала нову „Зірку“, що мала виходити щомісяця. З браку материялів появляла ся рідше, часом видане одного числа проволікалось і пів року. Списувано єї в однім примірнику і коли число було готове, голова Громади повідомляв про се членів. Сї по черзі позичали і читали.⁴⁾ Станиславська Громада носилась в 1873. р. з гадкою видати Альбом в честь Шевченка. „Усвятимо віковічно пам'ять нашого мученика за св'яту волю, видаючи альбом для його слави“, такий привіт прислала молодіж на вечерниці в честь поета у Львові.⁵⁾ Але намірене видавництво мабуть з браку материялів не явилось.

В роках 1870—80. всі Громади, в яких згуртовало ся більше число молодіжи, видавали свою писану газетку, якою обмінювались з другими Громадами. Бережанська Громада видавала в 1874.

¹⁾ Остап Терлецький: Галицько-руське письменство, ст. 133.

²⁾ В студії Терлецького (ст. 185.) Олекса Слюсарчук згадує ся під іменем Олекси Непоправного. Др. Франко хибно відносить сей псевдонім до Ол. Стефановича, бо сей що йно 1867 р. зложив іспит зрілости. (З інформацій о. рад. Стефановича.)

³⁾ Твори Навроцького т. I. видав Ів. Франко ст. VIII.

⁴⁾ З інформацій проф. Романа Заклинського. В бібліотечі Наук. тов. ім. Шевченка під ч. 389 є „Зірка“ з 1877 р.; між иншими стятами і поезиями є там фрагмент аналізу передсмертної думки Шевченка. Статя дуже блідонька.

⁵⁾ Правда 1873 р. за март.

і 5. р. часопись „Барвінок“,¹⁾ що місяця випусками по 3½ аркуша. Як мотто покладено на ній слова Шевченка:

Учіте ся, брати мої,

Думайте, читайте,

І чужому научайтесь і свого не цурайтесь.

Тернопільська Громада видавала в р. 1875—8. газетку „Сніп“. Рівночасно невеличкий гурток москвофілів під проводом Он. Гецева видавав „Листокъ литературный“; члени кружка намагались писати статі російською мовою.²⁾ Самбірська Громада видавала в тім часі рукописну газетку „Згода“.³⁾ Невеличкий гурток учеників в Коломиї видавав в роках 1875—7. писану газетку „Юнак“. Вийшло вї кілька чисел.⁴⁾ Львівська Громада, що як перша уважала себе за головну, мала спромогу видавати літографовані часописи. В 1877. р. під редакцію Євгена Озаркевича виходив „Улий“.⁵⁾ Пізнійше в Громаді наступила деяка розтіч. Замість одної часописи, кождий гурток учеників старав ся видавати свій окремиий орган. В 1884. р. ученики пятої кляси видавали з ряду три гектографовані часописи: „Молодецька праця“, „Зільник молодецьких праць“ і „Чортик“. Крім сего, була ще писана газетка „Зірка“.⁶⁾ В 1892. р. гурток львівських учеників видавав „Основу“, часопись для науки і забави.⁷⁾

Крім сих видавництв призначених виключно для громадян, ідейні і підприємчиві одиниці дали почин видавництву, що мало значіне для широких кругів і вимагало багато труду і гроша. Заходом гуртка учеників Громади німецької гімназії у Львові, головно за ініціативою Смаль-Стоцкого, в 1877. і 8. р. вийшли 2 томи „Рускої Бібліотеки“ Онишкевича⁸⁾, яка в перших роках головно розходилась по Громадах.

Не відразу на народних основах станув тайний кружок української молодіжи в Чернівцях „Согласіє“. Основано його значно пізнійше від галицких Громад, бо аж 1870. р. Ціль його була: „Возбужденіє русского духа, образованіє ся въ русскомъ языцѣ и товаришеская жизнь“.⁹⁾ Але мимо деяких російських симпатій молодіж читала і українські виданя і училась нової правописи. Коли одначе сей кружок під впливом грошевих підмог російського

¹⁾ В архіві Просьвіти у Львові є сім чисел „Барвінка“.

²⁾ З інформацій Др. Ев. Олесницького і дир. Йосифа Ковальського.

³⁾ З інформацій Др. Андрія Чайківського.

⁴⁾ З інформацій Др. Яр. Окуневського.

⁵⁾ Альманах Січ 1908 ст. 345.

⁶⁾ Маковой: Історія одної студентської Громади. Львів. 1912. ст. 6.

⁷⁾ В архіві Просьвіти є кілька чисел „Основи“.

⁸⁾ Ілюстрований буковинський календар 1884. Біографія Стоцкого.

⁹⁾ Смаль-Стоцкий: Буковинська Русь ст. 127.

консуля затратив свою ідейність і переняв ся об'єднательними кличами, українська молодіж в 1871. р. оснувала окремиї кружок „Братний Союз“. Товариство се стояло відразу на народних основах, а своєю задачею крім образованя в українській історії і літературі поклато ще спів, збиранє народних пісень, казок і т. п. Видавало також автографовану газетку „Зазуля“.¹⁾

* * *

Вплив Шевченка на наше духове житє від 60-тих років проявив ся сильно в поезії. Вірші галицких і українських поетів, друковані в галицких виданях, се дійсно переспіви і наслідуваня Шевченка. Під його впливом був Кониський, Климкович, Володимир Шашкевич і особливо Федькович, що зовсім затратив власну індивідуальність під вражінем його поезий. Замітний вплив робила поезія Шевченка на мову і форму галицких поетів. Уживаний Шевченком метричний розмір, чотиростопові трохеї на переміну з тристоповими і чотиростопові амфібрахи випирають з нашої поезії строфи наслідувані з німецької і польської літератури. Мова очищує ся з церковно-славянських слів, стає народною, переповненою зворотами і словами взятими з Шевченка. Та все таки сї наслідуваня на галицкім ґрунті з огляду на зміст є дуже бліді і формальні. Бракує їм сили слова, глибшої поетичної інвенції і мотивів, ширшого світогляду. Їх ідейний підклад — се безпвинні згадки про свободу, вільність, про стремління до неї, про минушість; часто в них є наріканя на лиху долю, на нещастє родини, переслідуваня, яких она дізнає від сильних суцїдів, Поляків і Москалїв, та заразом погрози пімстою і судом.²⁾ Улюбленою їх темою — се порівнанє праці поета і його прихильників з працею хлібороба, зі сівачем, народу з рілею, слова з зерном.

Під впливом Кобзаря і галицької поезії 60-тих років появляють ся поетичні проби учеників, важні не стійністю змісту, але цїкаві з сего боку, коли і що наслідувала молодіж з його поезий. В перших роках знакомства з Кобзарем стрічаємось головно з виривками з него, котрі подавано як мотто власних поезий, або переписувано дещо змінені відповідно до обставин і нагоди. Слово Шевченка зробило на всіх могуче вражіне і старша і молодша генерація залюбки послуговувалась цитатами з него. Універ-

¹⁾ Тамже ст. 132.

²⁾ Драгоманів: Література російська, великоруська і українська (Правда 1874).

ситетска молодіж присвячуючи Ант. Могильницькому з нагоди його промови виголошеної 27. червня, 1861. р. похвальний вірш, взяла як мотто до него слова Шевченка:

„В своїй хаті — своя правда
І сила і воля.“¹⁾

В 1861. р. самбірські старші і молодші Русини подарували М. Качковському на іменини альбом, де між іншими поезіями був виїмок із „До Основ'яненка“, змінений може якимсь учеником.

Руска думка, руска пісня
Не вмере не загине і т. д.

до
Добрий голос маєш

Слово „отамане“ змінено на „меценате“.²⁾ До сих рядків автор дописи додав таку замітку: „Не можна также пропустити стишка, который может задолжилъ ся у поетичной лиценціи, за то трещить гумористикою и оригинальностью (!)“.³⁾

В обемистім зшитку панегіриків писаних в честь М. Качковського учениками кількох гімназій (з Дрогобича, Самбора, Бережан, Станиславова) в роках від 1860—6. знане творів Шевченка слідно лише з цитатів. Мова макаронічна, тяжка, будова вірша нагадує польські і німецькі взірці, зміст повний сервілізму і неприродности. Сї поезії се продовжене нашої схолястично-панегіричної літератури 30—50. років. Виїмок творять поетичні проби Кс. Климковича, писані доволі чистою мовою. Деякі автори знали твори Шевченка і брали з него мотто до панегіриків. Володимир Стебельський як мотто панегірика (1862. р.) поклав Шевченкові слова:

Наші Бруты и Коклеси
Славні незабуті,

Порфір Павлусевич: Слава не поляже. Вірш Ів. Комарницького (богослова у Відні 1865.) починає ся словами, що є парафразою заспіву Шевченка:

Думы мои, думы,
Пойдѣтъ свѣтами,
Несѣтъ голосъ братамъ
Родними словами.

В 1867. р. станиславівські ученики видали: На памятку шестихъ роковинъ смерти славного нашего батька Кобзаря Тараса Шев-

¹⁾ Слово 1861. ч. 47.

²⁾ Слово 1861. ч. 87.

³⁾ Рукопись бібліотеки Шевченка ч. 18.

ченка. Коштомъ руськихъ гимназіястівъ въ Станиславові. Зъ печатні Білоуса. Автором сего вірша був ученик VIII. кл. Осип Щавінський, що визначався поетичним талантом. Він помер у вересні 1866. р. на холеру, а Громада в память його видала згаданий вірш. Цікаве при сѣм, що друкар Білоус, прихильник московщини, дозволив собі пропустити в поемі один уступ звернений проти Москалів.¹⁾ Основу вірша творить звичайна тоді тема, порівнанє просвѣтної праці з роботою хлѣбороба. Тому що ані Комарів (Вінок Т. Шевченкові із віршів українських, галицьких, російських, білоруських і польських поетів), ні Супранівський (На вічну память Шевченкови) не помістили сього вірша в своїх збірках, хоч його вартість не велика, подаю його передрук, як вислів почувань Громади учеників.

И могили високиі
И степи и гори,
Старий Дніперъ Славутиця,
Ревучі пороги
Посумніли; не співає
Соловейко въ гаю,
И я батьку плачу, тужу,
Якъ Тебе згадаю.
Повіяли буйні вітри
Крізь гори, долини
Та принесли злі вѣсти
Зъ нашої України.
Повіяли буйнесенькі
По діброві, гаю
Та принесли злу новину
Зъ козацького краю.
Умеръ батько старий Кобзаръ
Та не въ Україні
А умеръ вінъ бідолашний
У чужій чужині.

.
.

Подиви ся, батьку, на насъ,
Чи газдувать вмѣмъ.
Ми вже серця поорали,
Теперъ правду сіємъ.
Сіємъ правду, Твоє слово
Ворогамъ на диво,
И молимоь, ожидаемъ
Осени и жнива.
Зійде правда, зійде зерно
Посеред куколю,
Що декуди унадив ся
На оранім поли.
Зійде зерно и заглушить
Бурянь, терне дике
Та и затре єго сліди
На віки и віки.
А ми тоді зійдемо ся
И зробимъ обжинки
И уплетемъ и увемо
Зъ колосу два вінки.
А тепер ще спи въ могилі,
Доки жнива будуть
А як женці посходять ся,
Ми Тебе пробудимъ.

Наслѣдуваня творів Шевченка, які стрічаємо пізнійше по студентскихъ часописяхъ мають звичайно плитко-патриотичну основу,

¹⁾ З інформацій о. рад. Стефановича.

переповнені наріканнями на неправду, неволю, ворогів, темряву, хмари, — зітханнями за сьвятою волею, правдою, сьвітлом, зорею, сонцем, тугою за Україною. Наслідувано головню поеми Шевченка поміщені в читанці як Заспів, Послание, До Основяненка, До Зорі (виймок з Княжни). В студентській рукописній часописи „Барвінок“, яку видавано в Бережанах, поміщено (за лютий 1874. р.): В пам'ять 13-тих роковин смерті Тараса Шевченка, вірш Б. Волиняка. Подорожний глядить на лавром умагну Шевченкову могилу, на котрій стоїть високий хрест. Під хрестом лежить кобза. Дніпро засмутивсь і покрив ся ледом. Кобза відізвувалась до подорожного.

Уже літ тринадцять
Як звук видавалам,
Славу України
Сьвітови співалам;
Бо тая могила
Співака ми взяла,
Мученика за вітчину
З кайдан увільнила.

Деякі наслідуваня се з огляду на мову і форму примітивні переспіви Шевченка. Наведу для приміру деякі зразки:

До О. П.

Соловію любий, милий,
Сизенький пташочку,
Заспівай нам, як співавесь
Було у садочку.
Заспівай нам голосенько,
Щоби все ожило,
Щоби серце замучене
Хоч ще раз забило!
Може душі полекшає,
Та злидні загинуть,
Може чорні гадки, сумні
Та з вітром полинуть,
Утни, утни, мій співаче,
Друже Олексю.
Ми зоремо рідну ниву,
Ти зерно засієш.
Воно зійде, розкладе ся
Барвінком на поли.
Помянуть ще тебе, друже,
Дітоньки на воли.

(Барвінок 1874 ч. 2).

ДУМНА.

Думи мої невеселі,
 Думи мої милі,
 Де ви претесь у мандрівку,
 Діти сизокрилі!
 О летіть ви! мої думи,
 Там де серце хоче . . .
 В Україну летіть діти
 Хотьби о півночі.

Там інакше сонце сходить,
 Інакше заходить;
 Щастє-доля серед стону
 Дни Божі солодить.
 Сядьте собі на могилі,
 Трохи відпочиньте,
 Посумуйте, поридайте,
 Одну слезу киньте.

Ідїть діти, ідїть орли,
 В щасливу годину
 Та вертайтесь з добров вістков
 Знов в мою хатину!
 Розкажете, що ся дїє
 В щасливій родині,
 Розібете мою тугу
 У гіркій годині.

(Барвінок р. 1875. ч. 4.)

Деякі рефлексії про незгоду між словами а ділами людей викликувала в учеників лектура Послання. На сю тему в студентській літографованій часописи академічної гімназії „Основа“ 1892. р.¹⁾ є ось такий вірш.

Читаючи Тарасове Послание.

І ми все прем ся в чужих книгах
 Шукати доброго добра,
 Добра сьвятого, волі, волі,
 І толеранції на слові!
 А на ділі? давня біда!

¹⁾ Із архіву Просьвіти.

Братерства братного не буде,
 Бо слів не ділами учимось,
 Великих слів, велику силу,
 Тай більш нічого.

Схаменїть ся, будьмо люди,
 Бо з слів лихо буде,
 Дїлом, дїлом розковуймо
 Закованих людей.

Но розумно розковуймо!
 Най не несесь сто ріками
 Кров у синє море,
 Най дим хмарою не слонить
 Сонця перед нами,
 Най на віки не кленемось
 Народу сльозами.

* * *

В Громадах українська молодіж читала українські видання, пізнавала тодішній літературний рух, розвивала свій національний світогляд. Там також пізнала твори Шевченка. Коли саме Кобзар стає звісним серед молодіжи? Се в великій мірі залежало від осередка, в яким молодіж проживала. На провінції імя поета стає звісним і популярним по його смерті зі Слова і Вечерниць. У Львові ще за життя поета Кобзар міг дістатись в руки живійших одиниць з молодіжи. В львівській книгарни Вільда було кілька примірників липського видання творів Шевченка: *Neue Gedichte von Puschkin u. Schaffschenko* (1859), крім сего були збірники, як Ластівка, Хата, Записки о южной Руси. Кость Горбаль і Льонгін Лукашевич, тоді ще ученики-приватисти, зараз по виході липського видання, купили собі один примірник. Поява книжки з поезіями Шевченка, яких тоді (і ще довгі літа пізнійше) не можна було друкувати в Росії, мусіла зацікавити і звернути їх увагу на автора. Льонгін Лукашевич залюбки деклямував Кавказ, що робило велике вражіне на Горбала. Коли сей в слідуіючім році вчитав в *Dzienniku Literackim* бібліографічну згадку про появу нового Кобзаря (вид. Симеренка 1860.) записав собі його через згадану книгарню.¹⁾ Коли по смерті поета почув ся великий брак Кобзаря, львівський купець Михайло Димет спровадив на весні 1862. р. між иншими українськими творами і фотографіями

¹⁾ Осип Маковей: Житєпись Федьковича ст. 125.

письменників Кобзаря, окреме виданє Гайдамаків і інших поем Шевченка т. зв. метелики. Та число примірників було не велике і його в мить розкупили ученики і студенти університету і в сей спосіб значна часть української молодіжи у Львові вперше познакомилась з українською літературою. ¹⁾

На провінції дістав ся Кобзар в руки учеників здає ся найскорше, бо вже з початком 1862 р., в Самборі. ²⁾ Мав його у себе тодішній опікун молодіжи, радник суду Михайло Качковський, що впрочім мав у себе і інші українські виданя і позичав їх ученикам. Щирий приятель шкільної молодіжи (в своїм домі удержував бурсу), прихильник кожної книжки, писаної славянською азбукою, хоч сам чоловік без тривкого і виробленого національного сьвітогляду, ³⁾ відносив ся прихильно до нового українського руху з початком 60-тих років. Опікуючись ревню учениками, давав їм читати українські виданя і через се ширив у них мимоволі національну сьвідомість, устроював для них вечерниці, на яких деклямовано і співано українські твори. Питомці бурси в його присутности співали „Ще не вмерла Україна“. Під вражінєм прихильних згадок про Шевченка і українство давав ученикам читати і відписувати Кобзаря, в якім однак не подобалась йому фонетична правопись. Але коли замітив, що Кобзар осьвідомлює національно молодіж і захоплює єї своїми ідеями, почав виступати як „критик“ Шевченка. Через се громадяни в листах нарікали, що Качковський „Лісикевича више Тараса ставляє. ⁴⁾

Хоч в роках 1862—4. молодіж пізнавала деякі твори Шевченка з Вечерниць, Мети, Слова, то печатаний Кобзар в єї руках був великою рідкістю, через досить високу ціну і через невелику скількість примірників, що дістались до Галичини. До появи львівського виданя Кобзаря ученики не у всіх гімназиях мали нагоду бачити петербурске виданє. Як тяжко його було дістати,

¹⁾ Ф. Свистунъ: Чѣмъ есть для насъ Шевченко, ст. 5.

²⁾ З інформацій проф. Т. Грушкевича.

³⁾ Як Качковський не мав виробленого сьвітогляду, але підчиняв ся впливам других людей особливо Дідицького і як все не орієнтував ся в справах мови і літератури, нехай послужить ось такий епізод з його життя, поданий мені проф. Грушкевичем. Стрінувши сего перед виїздом в Росію так заявив: Сину, я їду до Росії, буду і на Україні. Я хочу переконати ся, чи там на Україні, за кордоном так дійсно говорять, як пише ся в українських книжках. Як оно так є, я „Ваш“, се значить народовець або Українець.

⁴⁾ Юліян Чайківський: оп. cit. ст. 85.

видко з сего, що коли 1865. р. Данило Танячкевич хотів Ізидора Воробкевича познакомити з творами Шевченка, післав йому переписаного Кобзаря, бо друкованого годі було у Львові дістати.¹⁾ Мали його між іншими українськими виданнями деякі учителі, знайшов ся він й в декотрій шкільній учительській бібліотеці, але звідси молодіжи не був приступний.²⁾ В більшім числі розходились по гімназіях метелики, окремі видання деяких поем Шевченка.

Щоб поширити Кобзаря між громадянами, Танячкевич впа на гадку при помочи семінаристів його переписувати і переписаного розсилати Громадам. Члени Громад робили собі відписи чи цілого, чи декотрих поем. В деяких гімназіях появил ся скорше переписаний Кобзар ніж друкований. В Дрогобичи вже 1862/3 переписаний Кобзар дістав ся в руки ученика, друкований роздобув инший ученик аж слідуючого року.³⁾ Зшитки з творами Шевченка не містили тих самих поем. Узшиток формату книжки вписував ученик найперше сі поеми, що йому найбільше подобали ся, звичайно історичні поеми, також Сон, Кавказ, Послание; опісля пізнійше доповнював свій збірник, порівнюючи його з другими. Ученик перейшовши до другої гімназії, ширив між товаришами там ще незвісні поезії Шевченка, або доповнював свій зшиток собі ще незвісними. Громади, нераз і поодинокі ученики, переписуючись з собою, обмінювались переписаними поезіями Шевченка, посилали їх собі з привітом, з нагоди якихсь свят, іменин і т. п. Ученики з ріжних гімназій стрінувшись як студенти університету у Львові, порівнували свої переписані Кобзарі і знов їх доповнювали. До рукописного Кобзаря вписувано 1863. і 4. року поеми Федьковича Новобранчика і Лукяна Кобилицю, твори, що (крім частини Новобранчика друкованого в Вечерницях 1862 р.) були тоді звісні з рукописи і ученики цінили їх на рівні з творами Шевченка.⁴⁾

¹⁾ Матеріали до історії зносин Галичан з Буковинцями. (Руслан 1907. ст. 61.)

²⁾ Вахнянин: Спомини ст. 50. Барвіньский: Спомини I. ст. 102.

³⁾ З інформацій Т. Реваковича і Т. Грушкевича.

⁴⁾ З інформацій Т. Реваковича. В бібліотеці тов. Шевченка під ч. 190 є рукописний Кобзар, старанно і читко переписаний з наголосами над словами. Був він власністю тернопільської Громади, як на се вказує напис на кінці „Тернопіль“ і печатка „Бог надія“ з початковими буквами Ч. Т. Сей Кобзар був мабуть якийсь час в львівській Громаді, бо на нїм є замітка, що сю книжку переплів Теофіл Луцик б. ученик львівської гімназії. Зміст уміщених творів є:

1. Думи мої
2. Перебендя
3. Невольник

4. Тополя
5. Частина поеми Черниця Маряна
6. Утоплена

Підчас сьвяточних ферій і вакацій ученики, що тоді в переважній частині були синами сьвящеників, і семинаристи розїздились по селах і там в сьвященничі дома привозили Кобзаря. Був звичай на празниках і родинних забавах, що тоді гучно відбувались, виступати з деклямаціями. До 61. року деклямовано галицьких поетів, тепер питомці і старші ученики почали деклямувати твори Шевченка, які почали випирати твори галицьких письменників. Сі деклямації робили велике вражінє, розкривали силу і чар слова поета. Під їх впливом, ученики, що вперше чули твори Шевченка, зацікавлювались ними і роздобувши їх, переписували в своїм зшитку. В сей спосіб відписи творів Шевченка ширились між гімназіальною і академічною молодіжкою в тисячах примірників.¹⁾ Кобзаря переписувано аж до 1867. р., коли появилось двотомове галицьке виданє. Громади учеників спроваджували його в значнім числі примірників і розпродували своїм членам. По 1867. р. переписувано тільки сі твори, що не ввійшли в львівське виданє пр. частину Івана Гуса. Львівське виданє надавало ся легко до кольпортажі між учениками, бо виходило зошитами.²⁾

7. Москалева Криниця	28. Ще не вмерла Україна (чужою рукою дописано: Не Шев.)
8. Катерина	30. До Миколи Костомарова.
9. Причинна	31. Завіщанє
10. Петрусь	20. Сон
11. Відьма	32. Наймичка
12. Козачковському	33. Думка
14. Доля	34. Думка
15. Муза	36. Думка
16. Слава	37. Шафарикові
17. Гамалія	38. Частина поеми Іван Гус
18. Сон	39. Іван Підкова
19. Епилєг до Невольника	40. До Основяненка
21. Суботів	41. Тарасова ніч
22. Русалка	42. Пролєг до поеми Гайдамаків
23. Чернець	43. Холодний яр
24. Кавказ	44. Ляхам
25. Неофіти	45. Розрита могила
26. Плач Ярославни	46. Думка.
27. Чигирин	

¹⁾ Павлик: Про русько-українські читальні. ст. 85.; Ватра (збірник вид. В. Лукич) О. Барвінський: Про житє Т. Шевченка.

²⁾ За ширенє сих брошурок з творами Шевченка довелось потерпіти ученикови 7. класи перемискої гімназії Стефанови Петрикови. Він в червни 1879. р. отримав від теольога Костя Паньківського 60 книжочок, між якими крім випусків творів Шевченка були 2 випуски Правди і кілька книжочок

Хоч молодіж пізнавала твори Шевченка в Громадах і они не входили в програму шкільної науки, то все таки деякі молодші учителі української мови ішли за духом часу і почали їх читати і обясняти в школі. Робили се з молодечим жаром і палкою любовю до поета а одушевлене і віра в його слово заступала місце пізнійших коментарів. В перемській гімназії перший познакомив молодіж з Шевченком проф. Михайло Полянський. Його ученики стрінувшись вже в 1863. р. на університеті з учениками з других гімназій, звертали на себе увагу знанєм творів Шевченка. Приносили також на університет найповнійші зшитки з його поезіями.¹⁾ Ще більше зробив для поширення культу Шевченка в гімназії питомець семінарії а від 1863—5. р. заступник учителя в гімназії, Анатоль Вахнянин. Члени Громади, яку він зорганізував і яка зараз в початках числили „яких 30 мужа самих запечених хлопманів“, певно за його спонукою „готовили Тараса олійними красками“, та хотіли післати його де на почесне місце у Львові. Як учитель почав „сїяти між учениками зерно правди Тарасової“, читав в школі твори Шевченка і завів кулішівку, через що стягнув на себе слідство властей. Але в сїм клопоті зумів себе оправдати гарними успіхами в науці, в якій не пропущено й Шевченка. По виїзді Вахнянина з Перемишля одушевлене Кобзарем серед учеників на кілька літ дещо зменшилось. Розбудили його наново у молодіжи і дали йому тривку основу своїм знанєм і працею в 70-тих роках професори Евген Желехівський і Дамян Гладилевич.

В тернопільській гімназії в 1864/5. р. Евген Згарський читав ученикам на годині Кобзаря. І там ученики писали задачі кулішівкою і за се інспектор Янівський переніс учителя Гудика до Бережан.²⁾ В самбірській гімназії учитель української мови Ол. Борковський читав з учениками в 1863. р. поезії Шевченка з Ве-

Просьвіти. Петрик продав кілька книжочок товаришам. Через донос, що продає книжки без місця і року виходу, арештовано його, підозріваючи, що ширить соціялістичні видання і переведено у него ревізію. Показалось, що се випуски Кобзаря. Петрика випущено із слідчої в'язниці а прокураторя видала йому посвідку, що є зовсім невинний. На основі одноголосного рішення учительського збору ученика прийато знов до гімназії. (Protokół 16. konferencyi 1879. r. 17. czerwca s. k. gimn. w Przemyślu.)

¹⁾ З інформацій рад. Реваковича.

²⁾ Студинський: Перші прояви культу Шевченка в Перемишлях. Львів 1911. ст. 9; Руслан 1914. ч. 31.

³⁾ Барвіньський: Спомини ст. 34.

черниць і Мети.¹⁾ Трохи пізнійше, при кінці 60-тих років в дрогобицькій гімназії проф. Іван Верхратський познакомив учеників з творами Шевченка в школі а також із своєї бібліотеки позичав їм Кобзаря і інші українські видання²⁾

Твори Шевченка по своїй появі серед молодіжи зробили на неї безмежний, напів містичний вплив. Протягом 2-3 літ відбувся цілий переворот єї світогляду, наступило національне осядмленє, що зараз в перших роках з елементарною силою обхопило загал учеників і учителїв. Перше вражєнє Кобзаря на молодїж було так могуче, в порівнаню з ним все до тепер єї звїсне видавалось так блїдим і анемічним, що йому несвїдомо піддала ся і українством захопилась й ся частина молодїжи, яка виховувала ся в виразно польським або русофільським окруженю. Деякі з неї, що під впливом обставин не лишились при українстві, але перейшли в польський або русофільський табір, згадуючи в старости своє молодече українство, пояснювали його сим першим вражєнєм Кобзаря. Його викликувала і сама книжка і спосіб, в який она ширилась між молодїжю. Сей збірник поезий, який ученики тайком переписували, окружений через се нїмбом забороненої книжки, вводив їх в свїт нових ідей, що так ріжнились від сірої, шкільної буденщини. Они ідучи за своїм чутєм линули в сей свїт, піддавались могучому слову поета, попадали в безтямний ентузіязм, слухаючи його творів. Остап Терлецький так розказує про появу Гайдамаків серед молодїжи станиславівської гімназії: „Коли зявив ся був 1863. чи 64. року в Станиславові один екземпляр Гайдамаків, присланий одному школяреви якимсь добрим чоловіком зі Львова, то його за пару день майже на шматки рознесли. Всїм годї було нараз дати прочитати і за властителем тягнув ся все по школі цілий рїй хлопцїв, яким він на голос мусїв читати цілу поему, поки не охрип. Потому виривав йому другий книжчину з рук і на коридорі в гімназії, або на вулиці, або дебудь, зачинав читати далї. Всїх голосна Муза великого поета, як кліщами тягла до себе і всі ми тоді поробили ся горячими хлопомагами.“³⁾

Молодїж захоплена словом Кобзаря, старалась цілу свою духову суть виводити від Шевченка і мов на знак духової залежности і синівської любови називала його все „батьком Тарасом,

¹⁾ З інформацій дир. Борковського.

²⁾ З інформацій рад. Бандрівського.

³⁾ Терлецький: оп. cit. 102.

батеньком, старим батьком, учителем.“ З великого пієтизму до него ученики при кожній нагоді любили цитувати його гадки, і фрагменти його поезій, всі свої змаганя, всі суспільні і національні явища оцінювали і пояснювали гадками і цитатами Шевченка. Переписка громадян переповнена словами і цілими рядками вибраними з Кобзаря, деякі з них приймались як сталі терміни і звороти в студентській мові. Громадяни радо порівнювали себе або других із героями Шевченка і їх листи часто згадують про Ярему Галайду, гайдамаків, сьвяченого і т. п. Дописи про студентське жите поміщувані в українських часописах починали ся то словами Шевченка, то прикрашені цитатами з него. Те саме проявлялось й в листах учеників до своїх товаришів. В дописи з Тернополя про відносини в гімназії є 7 фрагментів поезії Шевченка.¹⁾

Твори Шевченка викликали великий підєм духа і бадьорість у шкільної молодіжи. Українська сьвідомість захоплювала непевну ще молодіж і люди, що слідили і інтересували ся її житем, бачили у неї нечаяно перемену, замітили, що українство і Кобзар підносили її моральну силу. Самі ученики були сьвідомі сего духового обновленя і деякі з них, що перебули сю перемену не без внутрішньої борби, радуєчись побідою, прилюдно признавались, що стали Українцями під впливом поезії Шевченка. Зі Станиславова ученик Ом. Гор. писав до Вечерниць, що під впливом творів Шевченка кинув москвофільство і навернув ся до народних ідей.²⁾ В Самборі почав упадати русофільський напрям і серед громадян і серед молодіжи. Затревожений сим Качковський писав в 1862. р. до Головацкого: „противники употребляемого Головацкимъ, Дѣдицкимъ, Попелемъ и иншими писателями языка забераются до великой борбы язычной и агитуютъ въ томъ взглядѣ помеже юношествомъ...“ Качковський взивав Головацкого, щоб разом з Дідицким дещо уступили сему напрямови. „На всякій случай подобаетъ сблизити ся до народного и зрозумѣлого языка. Съ того буде го можна очистити.“³⁾

Під впливом українства молодіж по гімназіях самовільно почала уживати в задачах фонетичної правописи (30 літ перед її офіціальним заведенєм!), головно через се, що Кобзар і інші українські твори були нею писані. В львівській гімназії ученики проти волі учителя писали задачі фонетикою. Уживали її навіть

¹⁾ Мета 1865. ст. 463. ²⁾ Вечерниць 1863. ст. 80.

³⁾ Вѣст. Нар. Дом. 1910. ст. 63.

пізнійші прихильники московщини.¹⁾ В тернопільській гімназії в 1865. р. уся молодіж від 4. класи писала шкільні і також математичні задачі кулішівкою, в нижшій гімназії на переміну одну етимологією, другу фонетикою.²⁾ Те саме було в станіславській гімназії; навіть в учительському семінарі ученики писали задачі кулішівкою, чому впрочім учителі української мови не противились.³⁾ В одній з галицьких гімназій учитель заборонив своїм ученикам писати вправи фонетичною правописію. На се ученики заявили: „Так писав Шевченко — так пише ціла Україна а між не то, що они; на щож нам чужого, або своє не добре?“⁴⁾ Свідок сих часів, Богдан Дідицький, подає в своїх споминах, що прихильники обєдинення замічали, як у молодіжи культ української фонетики доходив до фанатизму.⁵⁾ Одушевленє Кобзарем відбилося ще більше на чистоті мови учеників. Із шкільних звітів видно, що ще в 70—90-тих роках в многих східно-галицьких гімназіях офіційна українська мова була поганим жаргоном церковно-славянських та українських слів в порівнаню з народною мовою учеників в роках 63—70., якої они вчили ся по Громадах і якою володіли

Национальне освідомленє української молодіжи, що так демонстраційно проявлялось в школі, ще виразнійше проявляло ся поза школою. Оно, як звичайно у молодіжи, яка любить в зовнішних ефектах, виступало в народній, козацькій одежі. Вправді козацькі шапки у молодіжи появились скорше як реакція до польської національної носі, але звичай убиратись в козацьку одіж замітно зріс під впливом лектури Кобзаря. Молодіж одушевлялась бувальщиною, козацькими героями і убираючись по козацьки, уважала себе мов за їх ідейних потомків.

Одушевляючись українською національною ідеєю, молодіж старалась знайти для неї тривку основу в знаню історії свого народа, як се робила польська молодіж, що знаходила сильну підпору для своїх національних змагань в польській традиції. Під впливом історичних поем Шевченка, що поривали молодецькі уми своїм романтично-ідеальним поглядом на минувшину, повну геройских подвигов, сили і поетичної краси, молодіж уважала історію козацьчини за дійсну історію України і пізнавала єї з історичних студий Ко-

¹⁾ Свистунъ: ор. cit. ст. 6.

²⁾ Мета 1865 ст. 471.

³⁾ З інформацій проф. Р. Заклинського.

⁴⁾ Вечерниця 1863. р. ст. 36.

⁵⁾ Своєжитєвыи записки (Вѣст. Н. Дом. 1907. ст. 200.)

стомарова, Куліша, з козацких дум. Князівські часи, які величав в своїх поемах Дідицький і науково описував Шараневич, видавались їй часами мертвоти і ними зовсім не цікавилась. З другої сторони побутові і суспільно-політичні поеми Шевченка настроювали молодіж народолюбно і демократично, звертали їй увагу на реальне житє, на побут селян. Звідси являлось у неї бажанє пізнати народні звичаї, обряди, мову, звідси походили у неї побутові, простонародні манєри. Так під впливом творів Шевченка вже на шкільній лавці щезав давний Рутенець, що свою рускість бачив в обряді і згадках про князів, а розвивався новий тип галицького Українця-народовця, що черпав свою свідомість з історії козацтва, мови і побуту народа.

Читаючи поезії Шевченка, з браку критичних студій про них, молодіж не мала спромоги аналізувати його творчість, розуміти її на тлі обставин, але очарована її красою і силою, опанована новиною ідей, учила ся на пам'ять його творів і залюбки їх деклямувала. Робила се з ентузіазмом так, що ідейніші ученики вміли мало що не цілого Кобзаря на пам'ять. Знали не тільки коротші ліричні поезії, але і більші поеми як Наймичку, Катерину, Сон, Послание, навіть цілі Гайдамаки. Сї деклямації виголошувані з відповідною експресією і чутєм робили в перших роках появи Кобзаря серед учеників велике вражінє. Окружені польським впливом, уживаючи в школі а звичайно й поза школою польської розговірної мови, ученики з деклямацій Шевченка пізнавали весь чар народної мови, живе слово поета явило ся в повній красі і принаді. Через се з появою Кобзаря польська мова як розговірна почала уступати перед українською. Многі ученики учились на пам'ять Кобзаря, щоби придбати собі знанє української мови, щоби з него присвоїти собі *coriam verborum*. Тим можна пояснити сю легкість, з якою тоді подавано уривки його творів і парафразу його думок.

В роках 1861—70. увійшло в звичай сьвяткувати пам'ять смерти Шевченка принагідним віршом. Сї вірші друковано в періодичних часописах, деякі з них виходили відбитками і їх роздавано учасникам в Богослуженю за поета. Они в до якогось степеня мірою оцінки і розуміння Кобзаря. З причини своєї легкої форми, наслідуюваня метричного розміру, повторюваня слів і зворотів Шевченка они ширились між учениками, які одушевлялись ними, учились їх на пам'ять і цїнили їх на рівні з творами Шевченка. В перших роках они заступали місце критичних оглядів поезії Шевченка, вказували на її вартість і розглядали її ідеї.

Перший вірш в честь Шевченка се Федьковича: „Співацка добраніч на скін Тараса“, друкований в Слові 1861. р. Федькович тоді ще поезій Шевченка не знав, міг чути від Горбала про него як великого поета України, єї бувальщини, степів і могил. Не диво, що „козак Тарас“ у Федьковича се мелянголійний співак, що з кобзою в руці тужить в яснім сьвітлі місяця на могилі. Тужить за Україною, за козаками в степах, за Запорожем, жалує ся, що його доля се „кайдан, Сибір і вся неволя“. З жалю і туги умирає.¹⁾ Бліда і невиразна особа Тараса Шевченка, повна якоїсь туги і жалю, се відбите романтичної туги самого Федьковича за Україною, його одушевлення нею як країною краси і споминів. Глибше оцінив значінє Шевченка Ксенофонт Климкович в поезії: На вічну память Тарасови (Вечерниці 1863. р.) Она робила на громадян велике вражінє, бо про неї згадували: „єї читаєм і не начитаєм ся.“²⁾ Вірш сей вірно підхоплював сей переверот в духовім житю людей, який викликав Кобзар Шевченка. Байдушна, несьвідома маса почала жити новим, ідейним житєм. Усі замітили, що тепер „є гадка, є серце, є люди“. Шевченко дорікав своїм землянам, що з власної вини запропастили свій рід, одні повернулись Москалями, другі Поляками. В 1865. р. появилась в річницю смерті: Вспоминка смерті Шевченка. Шевченко се борець за волю Україну і мученик за правду між людьми:

Тарасе, Кобзарє рідний,
 Мученику долі,
 Хтїв Ти щастя України,
 Хтїв Ти люду волї.
 Хтїв Ти правди на сїм сьвітї,
 Правдов жив вік цілий
 І вік терпів від колиски
 До сирой могили...
 Знущали ся над Тобою
 Вороги, злі люди.
 Ой буде їм покаранє
 Неслава усюди!...

Те саме величанє Шевченка як борця за волю і правду пробиваєсь з вірша Перебенді (Русалка 1866. ч. 3). Коли в 1866. р. москвофільство почало явно голосити єдність нашого народа з Росією, а польска суспільність заняла також негативне стано-

¹⁾ Осип Маковей: Житєпись Федьковича. ст. 265.

²⁾ З листів Вахнянина (Руслан 1914. ч. 33.).

вище до нашого народу, в віршах в честь Шевченка виступає виразно реакція на сї об'єдинительні і ворожі змагання. В віршах Климковича (1866. р.), Щавінського (67), Федьковича (68), Данила Коваля (69), Шашкевича (69) величаєсь Шевченка як оборонця України проти Москви і Польщі. Климкович з нагоди роковин взивав:

Не дайтеж рідної сьвятині
 На глум, на посьміх ворогам!
 В ту землю, що наш Бог дав нам,
 Ви не вводіть чужого бога!
 Не бійтесь ворога чужого:
 Хотя й рука в його залізна
 Та ба! на глиняних стоїть ногах.

Ще виразнійше Шевченкові поезії як забороло проти впливу Москви і Польщі оцінює Федькович:

Питайте лиш московских царів,
 Ляхів питайте, чи не так?
 Лях правду скаже, бо се брат.
 І тих Іскаріотів нових,
 Що за московській карбові
 В неволю хочуть нас продать,
 І в тих питайте, чи не так!

(Поезії т. I. ст. 187.)

До сих прихильників Москви кличе Шашкевич:

Нехай прозрять усї Каїни,
 Нехай подивлять ся Томи
 На рани Матери — Вкраїни.

В усїх сих віршах Шевченко се борець за волю, свободу, за правду, се жерело відпорної сили проти Москви і Польщі. Згадаю, що се був час по польським повстаню, коли сї слова були щоденним кличем, коли одушевлена і розполітикована польська молодіж бачила волю і свободу тільки в польській ідеї а все проче, що не йшло з нею, було обскурантне, ворогом свободи і прихильне схизмі і Москві. Мов у відповідь на голоси польської преси, що правдива свобода і воля — се синоніми Польщі, молодіж одушевлялась і величалась стремліннями до сих кличів в рідній історії, про які читала в Кобзарі. Хоч черпані з поезії слова „воля і правда“ серед бідности галицко-українського життя мали доволі абстрактний і ідеальний характер, то все таки в розуміню молодіжи високо підносили рідну історію, освідомлювали молоде покоління і здержували його перехід в польський табор.

Тодішній польський рух мав революційний характер. Він

проявляв ся в конспіраціях і опозиційно настроєнім письменстві. Український рух, що з появою Кобзаря ширив ся серед молодіжи, після гадки авторів віршів розвине ся мирною і природною дорогою: се дорога просвіти, науки, любови найменшого брата, сповнення сих заповітів, які поет голосив у своїх творах. Його слово довершить переміни відносин і обновить нарід.

І без крові, без зеліза,
 Без темниці, ката
 Слобониця середульший
 Від меншого брата.

Слобониця словом правди,
 Волею науки

І розв'язуцця на віки
 Невільницькі руки.

! народам буде люба
 Чиста его слава,

Що без крові й людодіства
 Серед них повстала.¹⁾

* * *

Культ Шевченка серед молодіжи проявляв ся навні панахидою і Богослуженем в його память, сходинами, вечерниціями і т. п. У таких об'явах культу молодіж брала участь разом з академічною молодіжию і громадянством, або самостійно в кружках шанувала память поета. Особливо у Львові, де гімназияльна молодіж жила в 60-тих роках в товариских зносинах з академічною, перші роки його прилюдного, академічною молодіжию ширеного культу відносять ся і до неї. Деякі замітні риси обряду, з яким величали Шевченка у Львові, перейшли на провінцію і там приймились в кружках.

В память першої річниці смерти Шевченка відправлено у Львові в православної церкви панахиду. Сей звичай поминати поета Богослуженем з панахидою удержав ся до 1869. р., опісля він уступив вечерниціям в його честь. Крім вечерниць правлено Богослуженє ще в 1886. р.²⁾ В перших роках правлено Богослуженє заходом академічної молодіжи. Крім гуртка старших людей брала в нїм участь майже вся шкільна молодіж.³⁾ Шкільна власть

¹⁾ Данило Коваль: В память осьмих роковин смерти Шевченка. Львів 1869.

²⁾ Д'яло 1886. ч. 23.

³⁾ Слово 1862. ч. 18.

і катихит, що бачили в с'їм якусь прихильність до православ'я і акт обрядової демонстрації, заборонили вправді в 1865. р.¹⁾ ученикам брати участь в Богослуженю, але они так одушевлялись Шевченком, що всі явились в церкві. Поминальне Богослуженє відбувало ся дня 26. лютого с. ст. з відповідним обрядом.²⁾ Перед іконостасом ставлено тетрапод обвитий барвінковими вінками, а на нїм після східного обряду ставлено коливо т. є. пшеницю з медом, вино і хлїб з застромленими горючими свїчками, що зображали душу і тїло покійника. Над тетраподом в перших двох роках з браку мальованого портрета уміщено літографований образ Шевченка (вид. Дїдицким). В 1864. р. академічна молодїж купила мальований на полотні портрет, який підчас Богослуженя ставлено над тетраподом.³⁾ Над портретом стояв трираменний грецький хрест, побідне знамя народної ідеї, ідеї Шевченка. Тетрапод був обставлений свїчками і цвїтками, по обох сторонах стояли дві транспарентні піраміди. На одній у сподї була зображена ліра в лавровім вінку, на другій череп трупа на зеленій траві, над котрим взносив ся грецький хрест. Понад сими символами ясніли ріжнобарвні написи на пірамідах. На першій було написано: „Во вікъ Тобі слава за Твою пісню! Доки Дніпро гудїтиме, доки Карпати зеленїтимуть, не забудемъ Тебе, батьку, рідні діти України!“ А на другій: „Во вікъ Тобі за Твою надїю! І унуки розкажуть унукамъ, чимъ Ти для насъ бувъ, Тарасе, Орле сизий!“ Дванайцять академиків у святачних свитах стояло з свїчками коло тетрапода. Підчас Богослуженя співав хор академиків. В часї парастасу роздавано між присутних літографовані портрети поета і вірш в його память. Після парастасу всі співали „Батькови Тарасу вічная память“, опісля приступали до тетрапода, кушали колива, діставали з рук св'ященника просфору, уривали листочок з лаврового вінка і розходились домів. В перших роках в Богослуженю крім академічної і шкільної молодїжи брав участь й гурток старших Русинів, в 1867. і 8. р.⁴⁾ старша громада усунулась з причини друкованя оповісток про Богослуженє фонетичною правописию.

Другим місцем, де шкільна молодїж у Львові могла прилюдно

¹⁾ Слово 1865. ч. 19, Мета 1865. ст. 64, Русалка 1866. ч. 10.

²⁾ Подаю сей опис після Мети 1865. р. ст. 64, доповнюючи його замітками в Слові 1862. ч. 16, Вечерницях 1863. 18. цвїтня.

³⁾ Слово 1864. ч. 19. В статї: Молода Русь в роках 1860—6.

(Дїло 1892. ч. 29.) хибно подано, що молодїж придбала портрет 1860. р.

⁴⁾ Слово 1867. і 8. ч. 17.

чути твори Шевченка, були декляматорські вечерки, які 3—4 рази в році устроювала львівська Бесіда. Сі вечерки не відбувалися виключно в честь Шевченка, але на них деклямовано якусь поему з Кобзаря і она найбільше подобалась так, що декляматор мусів її нераз повторити. В сих вечерках брала участь шкільна молодіж, заповнюючи кімнату сумежну з головною салею; старші ученики виступали з деклямаціями. ¹⁾ В 1862. р. деклямовано Підкову, Тополю, Невольника. ²⁾ В 1863. р. мали відбутись вечерниці в честь Шевченка в салі „Народного Дому“, але москвофільський Виділ Бесіди відмовив салі, засланяючись сим, що Шевченко був православний і сьвято в його честь міг би хто пояснити симпатією до православя. Ся заборона поновлювалась що року, аж 1868. р. в Рускій Бесіді відбулись вечерниці в честь Шевченка. В 1866. р. крім звичайного Богослуженя відбула ся вечером вистава драми „Назар Стодоля“. По представленю дирекція театру мала намір показати зібраній публиці портрет Шевченка освітлений бенгальским огнем і один з акторів мав деклямувати вірш Климковича, але понехала се; здає ся, що управа Нар. Дому на се не зізволила і в противнім разі грозила відмовою салі. ³⁾ В 1869—71. р. вечерниці в честь Шевченка відбувались в салі Стрільниці, а від 1872. р. в салі львівського маістрату. Молодіж чисельно на них являлась, виповнюючи сусідну салю ⁴⁾ або галерію. ⁵⁾

Сьвята в честь Шевченка у Львові одушевляли й молодіж на провінції і свою радість ізза сего заявляла она в привітних телеграмах. На перші вечерниці вислали телеграму ученики перемискої і дрогобицької гімназії, ⁶⁾ в слідуючих роках прислали й з інших гімназій. Сі привіти — відповідно дібрані гадки з Кобзаря або заяви духової єдності і симпатії для сьвяткуючих висилала українська молодіж в 70, 80, ще і 90. роках з галицьких і буковинської гімназій. Тернопільська молодіж в 1873. р. вислала отсі римовані рядки:

Най законом для нас стане
Батька завіщане,
Тоді наша сила й воля
І правда настане. ⁷⁾

¹⁾ Неділя р. І. ч. 11—12. Спомини о. Лисинецького; Вечерниці 1863. р. з 26. лют.

²⁾ Слово 1862. ч. 14, 31, 100.

³⁾ Русалка 1866. ст. 75.

⁴⁾ Слово 1868. ч. 17. ⁵⁾ Правда 1869. ст. 84. ⁶⁾ Правда 1869. ст. 94.

⁷⁾ Правда 1873. ст. 134.

Слова: правда, воля, слово і завіт Тараса найчастійше являють ся в привітах і ними молодіж найбільше захоплювалась.

Дещо пізнійше проявив ся культ Шевченка на Буковині, де він почав ширитись під впливом зносин з Галичанами. В 1864. р. в церкві св. Параскевії в Чернівцях заходом українських богословів катихит реальної школи о. Мартинович відправив вперше Богослуженє і панахиду за Шевченка. В церкві були присутні православні і уніяти а також ученики VII. і VIII. кляси. На коливо зложили семінаристи і ученики 16 зол. Парох церкви, Оліньский, не чував нічого про Шевченка і спершу не годив ся на Богослуженє, але нарешті позволив. Однак консистория віввала о. Мартиновича оправдитись, чому правив Богослуженє за уніята. Мартинович пояснив, що Шевченко був православний.¹⁾ Та культ Шевченка на Буковині приймав ся поволи. Перші вечерниці в його честь заходом українських студентів відбулись аж 1876. р.²⁾

Поширенє культу Шевченка і популяризация його імени при помочи вечерниць не відбувались по містах Галичини рівномірно. Ся праця залежала головно від гуртка роботящих і ідейних людей, нераз від одиниці. З признанєм треба піднести, що значну частину сего культурного діла сповнили гімназияльні учителі, виголошуючи промови, відчити, організуючи комітети і т. п. Їх праця в сім напрямі без сумніву найбільше впливала на молодіж, приєднувала єї для українства і була сим ідейним звеном, що поза школою зближувало і вязало провідників і підчинених. Першим містом в Галичині, де устроєно вечерниці в честь Шевченка, був Перемишль. За почином і заходом гімназ. учителя Анатоля Вахнянина перемиска громада скорше ніж львівска спромогла ся на прилюдний Шевченківский концерт. Сей відбув ся 1865 р. 26. лютого в салі „Під Провидінєм“. Крім співів деклямовано Івана Підкову, частину Наймички, виїмок з Гайдамаків і Перебендю. Замітне було своїм поетичним укладом і глибиною чутя прощальне слово, написане Танячкевичем. Слідуючий концерт відбув ся аж 1872. р. Вечерниці почались відчитом проф. Евгена Желехівського про значінє Шевченка як поета і громадянина; між вокальними точками відспівано „Ще не вмерла Україна“.⁴⁾

В Тернополі в 70-тих роках устроювано музично-декляматорскі вечерниці в користь бідних учеників, на яких певно деклямовано або співано дещо з творів Шев-

¹⁾ Материяли до історії зносин Галичан з Буковинцями (Руслан 1907. ч. 53).

²⁾ Правда 1876. ст. 200.

³⁾ Мета 1865. р. ⁴⁾ Основа 1872 ч. 19.

ченка.¹⁾ В 1882. р. устроєно перший руский концерт в т. зв. Новім Замку, на яким деклямовано Шевченкового Титаря. В 1884. р. відбулись перші вечерниці в честь Шевченка з добірною програмою і від тоді їх рік-річно устроювано.²⁾ В Станиславові свято в честь Шевченка відбулось вправді вже 1877. р.,³⁾ але в сліду-ючих роках нема про него згадки. В Коломиї устроєно перші Шевченківські вечерниці 1880. р.⁴⁾

До поширення культу Шевченка по містах багато причинив ся наш театр, сьвяткуючи виставами його пам'ять або своїми силами спомагаючи місцеві при устроєню концерту. При помочи дружини театру устроєно в Дрогобичи 1882. р. перші вечерниці в честь Шевченка. Програма складалась з вистави Наталки Полтавки, деклямації Тополі і живого образу бандуриста серед громади людей з бюстом Шевченка в середині, над котрим геній тримав лавровий вінок. Коли по 80. р. почали у нас ревно займатись бурсами, устроювано концерти в честь Шевченка в дохід бурс⁵⁾ або старанєм виділу бурси, через що они були в посереднім звязку зі школою. В першій половині 80-тих років стрічаємо концерти в честь поета вже і по малих місточках як Збараж, Судова Вишня, Калуж, опісля по селах.⁶⁾

* * *

Пієтизм до Шевченка, що скорим темпом обхопив молодіж і суспільність і проявляв ся вечерницями, в сей спосіб офіційно в гімназії зміг проявити ся доволі пізно. Хоч українська молодіж в деяких східно-галицьких гімназіях творила більшість, то єї національне вихованє в школі не можна навіть порівнати із патриотичним духом, якого польська молодіж набиралась в школі. В дрогобицькій гімназії вже 1865. р. устроєно концерт, на яким співано „Z dumet rożarów“ і деклямовано з Pan-a Tadeusz-a виїмок не поміщений в читанці.⁷⁾ Із пізнійших патриотичних сьвят галицькі гімназії обходили 1884. р. тристалітню річницю побіди Собіського під Віднем, а 1890. р. свято в честь Міцкевича з нагоди

¹⁾ Материяли до історії зносин Галичан з бук. Русинами. (Руслан 1908. ч. 230.)

²⁾ Ол. Барвіньський: Спомини з мого житя т. II. ст. 174. і 178. Дѣло 1884. ч. 28.

³⁾ Правда 1877. ст. 266.

⁴⁾ Дѣло 1880. ч. 23.

⁵⁾ Дѣло 1883. ч. 24, 26. 1884. ч. 28.

⁶⁾ Дѣло 1883. ч. 25, 28. 1884. ч. 63, 1885. ч. 17.

⁷⁾ Historia gimnazyum drohob. przez Kultysa (Sprawozdanie c. k. gimn. 1908 r.)

перенесення його тлінних останків на Вавель. Як школа до появи творів Шевченка в Галичині вже хоч би з огляду на викладову мову була зовсім чужою для українства, так по їх появі, хоч напрям виховання змінився, культ і офіційний пієтизм до поета приймалися в ній поволи і осторожно. Се особливо відноситься до вечерниць, здається ізза сеї причини, бо в них мимо нагляду шкільних властей лишалось місце й для самостійности учеників в обробленю відчиту, промови, доборі програми і т. п.

Тернопільська молодіж вже 1865. р. задумувала устроїти літературно-декляматорські вечерниці за картами вступу для публіки. В програму входили твори Шевченка, Квітки, Федьковича. Але учитель української мови відніс ся ворожо до сего наміру, засла-няючись сим, що в програмі не узгляднено галицьких письменників.¹⁾ В перемській гімназії в роках 1871-2. за почином проф. Желехівського і дозволом дир. о. Томи Полянського ученики устроїли вечерниці в честь Шевченка в кімнатах „Рускої Бесіди“, що тоді містилась при Францішканській улиці. Вечерниці складались з промови проф. Гладилевича, співу і деклямацій. Крім учеників явив ся на них гурток запрошених гостей. Здається, що се були взагалі перші прилюдні вечерниці устроені силами учеників. Відбулись они лише раз, слідуячого року директор гімназії не дав свого дозволу.²⁾ В дрогобицькій гімназії в 1876. р. відбув ся концерт в честь Шевченка. Складав ся він з кількох точок вокальних; між иншими мішаний хор учеників відспівав „Заповіт“.³⁾ Сї проби звеличати память Шевченка офіційним шкільним сьвятом, в слідуячих роках не повторялись. Щоб зазначити єдність і згоду молодіжи а усунути навіть тїнь національного сепаратизму у неї, в деяких гімназиях в 80-тих роках устроювано силами учеників безіменні гімназияльні концерти, на яких твори Шевченка деклямовано всуміш з творами инших українських і польських поетів.⁴⁾

Вечерниці в честь Шевченка стрічаючись в гімназії з перепонами і обмеженнями, перейшли до Громад, де мали повну свободу. Їх вартість і значіне в очах учеників підносились через заборону і тайність, з якою відбувались.

Сьвяткованє памяти Шевченка серед Громад мало всіляку форму. Були се недільні сходини, на яких читано або деклямовано

¹⁾ Мета 1865. ст. 470.

²⁾ З інформацій дир. К. Паньківського і о. Зах. Підляшецького. В актах гімназії я не міг знайти згадки про сей концерт.

³⁾ З інформацій о. М. Мороза.

⁴⁾ Sprawozdanie с. k. gimnazjum w Brzeżanach r. 1881. (Chronika zakładu.)

твори Шевченка або подавано реферати про його жите і діяльність. Відбувались они особливо в перших роках появи Кобзаря серед молодіжи і мали мету познакомити єї з творами поета. Перемиська Громада збиралась в 1863—5. р. в музею духовної семінарії, де устроювала декляматорські „пополуднівки“. На них деклямовано крім поем Шевченка і інших українських поетів. Сї декляматорські „пополуднівки“ небагом перемінили ся на деклямаційно-вокальні сходи. 1) Тернопільська Громада від свого основаня т. в. 1864 р. відбувала сходи, на яких читано і деклямовано поеми Шевченка. Роковини смерти поета сьвятковано вечерницями, котрі складались з промови, відчиту про жите і діяльність поета, співів і деклямацій. 2) В самбірській гімназії в лютім або марті 1862 р. в домі М. Качковського відбув ся деклямаційно-вокальний вечерок, на яким перший раз деклямовано Шевченка. Вечерок відбув ся силами учеників висшої гімназії. Крім учеників явили ся запрошені гості між ними катихит і професори Українці. Програма вечерниць була отся:

Вокальна часть.

1. Мир Вам, братя, Гушалевица. (Сю пісню співано в 50—60 роках при кожній нагоді як народний гимн.)
2. Там де Дніпро поблискує.
3. Щасть нам, Боже, щасть.

Деклямації,

1. Нинішня пісня, вірш В. Шашкевича. (Вечерниці 1862 ч. 4.)
2. Коломия, Тита Блоньского,
3. Довбуш, Юрия Федьковича.
4. Вірш Вол. Стебельского.
5. Епільоґ Гайдамаків, Т. Шевченка. 3)

Як видко, тільки одна точка програми була присьвячена Шевченкови, але сама згадка про Гайдамаків видавалась тоді небезпечною. Директор гімназії о. Тома Полянський шість разів взивав до своєї канцелярії декляматора, ученика V. кляси Т. Грушкевича. Вкінци казав собі предложити текст деклямації. Ученик боячись дратувати політичні почуваня директора, не по-

1) Студинський: Перші прояви культу Шевченка в Перемишлі. ст. 6.

2) Барвіньський: оп. cit. ст. 60.

3) Опис сих вечерниць подаю після ласкаво менї поданих записок проф. Т. Грушкевича. Про сї вечерниці була не вповні вірна згадка в Руслані 1911. р. з 19. марта. (допись з Яворова.)

казав йому цілих переписаних Гайдамаків, лише при кінці книжочки, де були інші поеми Шевченка як Кавказ, Розрита Могила, Посланиє, дописав епілог Гайдамаків і віддав єї. Директор, чоловік людяний і приятель молодіжи, прочитавши поеми Шевченка, скартав ученика за читанє і переписуванє творів революційних, звернених проти держави, що є в приязних відносинах з нашою. На сїм справа покінчилась. Здає ся, що ся пригода вплинула на се, що в слїдуючих роках вечерниці в честь Шевченка не відбулись. Вправді молодіж приготувляла ся до них 1864. р. і ученик VIII. кляси Тит Заячківський мав вже готову промову, але не довелось їх святкувати. Радник Качковський, що під впливом Богдана Дідицького ставав прихильником обєдинення, не згодив ся на сей обхїд в своїй хатї. Деінде годї було се зробити. Цїле населенє міста було під вражїнем стану облоги, проголошеного в 1863. і 4. р. в часї польського повстаня.

Сходини, деклямації, співи, якими в перших роках молодіж святкувала пам'ять Шевченка, в деяких гімназіях вже в другій половинї 60-тих років, в інших пізнійше, прибирають форму вечерниць. Також число гімназій, де в сей спосіб проявляв ся пієтизм до Кобзаря, більшає. Гарно і повно розвивав ся культ Шевченка серед станиславівської Громади, котра маючи здібних і ідейних провідників як Остап Терлецький, Леонїд і Корнило Заклинський, святкувала пам'ять Шевченка не лише вечерницями, але за львівською Громадою й Богослуженєм.

Дїялось се за головства Леонїда Заклинського с. є. від 1867—1870. р. З фондів Громади плачено 2 К. сотрудинові місцевої церкви за Службу Божу. А що католицький св'ященик не згодив би ся правити Богослуженє за православного, через се ученик давав на поминальну Службу Божу за „батька“, не згадуючи наразї його імени. Коли сотрудинок ставав до Служби Божої, або підчас неї, тоді голова Громади повідомляв його, що „батько“ називаєсь Тарас. Службу Божу правлено рано перед шкільною наукою. Голова Громади тайком кілька днів наперед повідомляв товаришів, а сї давали знати иншим ученикам, коли она відправить ся. Ученики являлись численно рано в церкві з книжками в руках, бо опісля йшли до школи.¹⁾

Вечерниці в честь Шевченка від 1867—71. р. відбувались в наймленім льокалю, готелю або заїзднім домі. Їх устроєнем

¹⁾ Про культ Шевченка в станиславівській гімназії подаю на основі споминів проф. Романа Заклинського.

займав ся тодішній голова Громади. Крім членів Громади запрошено на них нераз і певніших учеників не-членів, яких мали прийняти до Громади і 2—3 старших патріотів. Число присутних виносило в перших роках около 20 осіб. В 1869. або 70. році устроєно вечерниці в салі готелю при улиці Бельведерській на більші розміри. Присутних було до 40 осіб. Що громадяни привязували велику вагу до вечерниць і уважали за свій моральний обовязок їх обходити, вказує на се привітна телеграма вислана 1871. р. з нагоди вечерниць у Львові: „І ми его в семі, хоч не великій — не забули помянути не злим, тихим Словом. (Правда 1871.). Від 1871—1877. р. з причини страху перед доносами і слідством Шевченківські вечерниці відбувались в домі матери Заклинського при ул. Галицькій або в домі М. Бучинського. Програма вечерниць складалась, як звичайно, з промов, деклямації, співів. Вечерниці в сих роках були обмежені виключно на Громадян, нікого з поза Громади не запрошено. На вечерницях являлись ученики в сьвяточній одежі. Сьвято, що починалось звичайно о 7. годині вечером, відбувалось з відповідною обережністю. Коли громадяни зібрались, замикано двері на ключ, а вікна знадвору віконницями. До сего заслонювано їх простиралами, щоб світло не продиралось крізь щілини в віконницях.

Культ Шевченка в перемискій гімназії, який в 1863—5. р. так гарно почав розвивати ся і одушевляв молодіж і який в роках 1870—2. піддержував проф. Желехівський, опісля занепав ізза зросту москвофільства в громадскім житю і в гімназії. Силою традиції тлів він ледви в невеличкім гуртку учеників. В 1873. р. ученики бажали як попередного року устроїти прилюдні вечерниці в честь Шевченка, але не дістали дозволу директора. Устроїли їх отже тайно в кімнаті готелю без відомости управи гімназії. Коли справа виявилась, покарано учасників кількогодинним карцером. В слідуючих роках сьвятковано память Шевченка в невеличкім гуртку в хаті котрогось ученика звичайно на Владичу, де було найбільше ученицких станцій.¹⁾ При кінці 70. років й сі вечерниці перестали відбуватись. Українська молодіж могла хиба на прилюдних, громадских вечерницях набиратись пієтизму до поета. Аж з основанем української гімназії наступила корисна зміна в розвою культу Шевченка.

Тернопільська громада сьвяткувала память Кобзаря в дяківці над ставом за містом, де і давніше збиралась молодіж в вільних

¹⁾ З інформацій дир. К. Паньківського, проф. В. Масляка і др. Стахури.

хвилях.¹⁾ Нераз, коли хата не була вільна, або й з обережності ученики винаймали на вечерниці кімнату в одному з другорядних готелів, звичайно в готелю Гольда проти церкви при улиці Рускій. Кімнату декорували диванами, смеречиною, цвѣтами. Серед них ставили образ Шевченка прибраний в лавровий вінок. Програма складала ся із вступного слова, співів, деклямацій і закінчення Сьвято кінчилось співом учасників: Ще не вмерла Україна і Вічная пам'ять. Коли співали сї послїдні слова, здіймали лавровий вінок і кождий діставав з него листок на спомин.²⁾ Іноді сьвятови надавано ще більше патріотичний вигляд. Бесїдники або цілий хор виступали в козацких одягах, а крім учеників запрошено сьвідомїших міщан.³⁾ В 80-тих роках, коли шкільні власти почали пильнїше стежити за рухом серед молодїжи, она устроювала вечерниці далеко за містом в Гаях Великих і Шляхтинецких в стодолах тамошних міщан.⁴⁾

Бережанська громада, яку національно осьвідомили проф. Ол. Борковський і Барвіньський, перший раз сьвяткувала пам'ять Шевченка 1871. р. в одній хатї на передмістїю Адамівка. Ученики, яких зібралось 25, відспівали „Ще не вмерла“ а один з них мав відчит про поета і показав їм виданого в Росїї на бібулястїм паперї Кобзаря. Зібрані по черзї оглядали книжку і з великою пошаною цілували. При кінци зложили сьвяточний обїт, що ціле житє будуть зберїгати ідеї і заповіт Тараса.⁵⁾ Подібне сьвято відбулось й слїдуючого року. В 1873. р. бажала Громада величавїше провести вечерниці і винаймила більшу кімнату в готелю. Ученики кілька днів з черги плели вінці із соснини для єї прикраси. Та нечайно рознеслась вістка, що дирекция гімназїї про все довідалась. Ізза переполоху сьвято відбулось не в готелю, але в кімнатї міщанина на Адамівцї, де при зачинених віконницях ученики помянули Тараса лише тихим словом. Хоч в дїйсности директор гімназїї Солтикевич знав про сї вечерниці і радив учеником обходити їх явно під проводом професорів, то мабуть з браку дозволу на се шкільної Ради і в слїдуючих роках они відбувались тайно.⁶⁾

¹⁾ Мабуть сю хату згадує Вол. Барвіньський в повістї „Скoшений цвѣт“ словами: „Далеко за містом в тихій, неприступній хатинї зібралась молада громада повитати свого нового товариша“.

²⁾ З інформацій Др. Ев. Олесницького.

³⁾ Студинський: Моя перша участь в Шевченковім сьвятї. (Львів 1911).

⁴⁾ З інформацій дир. Ковальського.

⁵⁾ З інформацій о. рад. Гузара.

⁶⁾ З інформацій проф. П. Огоновського.

В бучацькій василянській гімназії в 1874—8 р. осявідомляючу роботу між громадою вів талановитий і ідейний ученик Лев Василевич, що опісля як народний учитель під іменем Льва Сапогівського пробував своїх сил на літературнім поли. Його заходом збиралась молодіж в суботу або в сьвято по полудни за містом в ліску „коло кринички“ і звідси ішла до руїн монастиря. Там вела розмови про історію і літературу, там сьвяткувала й память Шевченка. З проповідниці, що ще добре заховалась, ученики виголошували промови і деклямували Кобзаря.¹⁾ Ініціатор сьвята, Василевич малюючи в одній своїй промові жите і бідоване Тараса, вияснював потребу іти в народ і нести просьвіту меншому братови. Здаєть ся, що сей поклик у него не був фразою, бо хоч в науці йшло йому добре, кинув гімназію і став народним учителем.

Духове жите ученицької Громади в Самборі, що в перших роках гарно розвивало ся, пригасло зовсім в 70-тих роках. В 1873. р. належало до Громади ледви 8 членів. Хоч в слідующих роках заходом кількох одиниць Громаду зреорганізовано, закуплено книжок і на сходах читано реферати, то з причини системи ворожої Русинам в школі, все те робилось дуже обережно і в великій тайні. В 1877. р. Громада по довгій перерві сьвяткувала роковини Шевченка. Члени зібрались у одного товариша, що мешкав в маленькій кімнатці в старім домику на Скалці (Львівська улица). Заходило ся до неї вузким піддашем поміж хатою і стайнею. Коли всі зійшли ся, господар хати прислонив вікна, а на вузким переході поставив бочку з дощівкою, яка недалеко стояла. Поставив єї скосом на цеглі так, що хто не знав місця і спотикнув ся на неї, мусів єї вивернути якраз на себе. В сей спосіб забезпечені ученики тихцем відбували свій концерт. Він складав ся із вступного слова, відчиту і деклямації. Учасниками були лише свої і певні члени Громади, гостей не просили, бо бояли ся зради.²⁾

Трохи пізнійше, бо аж 80-тих роках, сьвятковано тайними вечерницями память Шевченка в коломийській³⁾, дрогобицькій⁴⁾ і стрийській гімназії. Ученики в сих гімназіях в 70-80. роках не мали дійсних Громад, але збирались у котрого небудь товариша, де читали твори Шевченка, спорили про правопись, мову і т. п.

¹⁾ З інформацій дир. Йос. Ковальського.

²⁾ З інформацій Др. А. Чайковського.

³⁾ З інформацій Др. Теофіля і Ярослава Окуневських.

⁴⁾ З інформацій рад. К. Бандрівського і о. І. Погорецького.

В Стрию ученики перші тайні вечерниці в честь Шевченка святкували в 1886. р. в домі адв. Бачинського, котрий щиро опікував ся молодіжю і ширив між нею українську свідомість.¹⁾

Святкованє памяти Шевченка по Громадах, хоч відбувало ся тайно, нічого в дійсности протизаконного в якимнебудь розуміню в собі не містило. Молодіж віддавала честь своєму найбільшому поетови, шукала в його світогляді основи своєї ідейности і поживи для свого духа. Тайність, свого рода конспіративність, з якою могла проявляти свою любов до поета, підносили єї одушевленє, окружали єї діло німбом посьвяти для ідеї. В вечерницях брали участь старші ученики, але они вводили і молодших, з якими мешкали, або на яких мали вплив. Щоб їх приєднати для українства, віддавали їм нераз деклямацію коротших поем Шевченка. Нераз по вечерницях серед святочного настрою приймає нових членів Громади. На вечерницях панував святочний, щирий і товариський настрій. Всі почувались мов одною родиною, всі були свідомі, що їх гуртує одна ідея. Молодіж знайшовшись сама, вирвавшись із шкільної атмосфери, давала волю своїм почуванням і думкам. Довгі промови про мученицке жите поета, про незavidну долю народа, невідрадні відносини тодішнього часу зворушали молодечі уми, зближували їх до себе, кріпили їх запал. Бували іноді хвилі, коли під впливом палкої промови або гарно виголошеної деклямації таке зворушенє опанувало слухачів, що кидались собі в обійми, цілувались із декляматором чи бесідником, дехто й прослезив ся. На се немало впливав й стиль виголошуваних промов, повний ніжности, якоїсь туги і суму. Як зразок сего стилю наведу промову, виголошену в 1875. р. на тайних вечерницях в Бережанах. Промова ся не зовсім оригінальна, она у вступі і закінченю нагадує промову Тянякевича, виголошену на концерті в Перемишлі 1865. р. Се доказ, що дух його писань ще довгі літа подобав ся і удержував ся серед Громад молодіжи. В оцінці Шевченка як борця і мученика за правду і волю, в деяких гадках про нарід, слідний вплив віршів, писаних в 62-70. роках в память Шевченка. Зміст бесіди найкрасше вказує, чого молодіж шукала в творах Шевченка.

Прощальна річ,

говорена на вечерницях Тараса Шевченка.²⁾

Уже мій попередник сказав об всім, що відносить ся до життя

¹⁾ З інформацій о. О. Погорецького.

²⁾ Барвінок 1875. ч. 5.

нашого Батька, его заслуг, які положив коло народности, розказав об его щербатій долі, об его голосіню над нужденним, темним братом. Осталось еще для мене доповнити деякі пропущені а для нас не меншої ваги місця. За слабосильне вправді моє слово, щоби висказало докладно всі моменти жизни сьв. мученика правди і волі, за слабый розум, щоби вирозумів всі тайни, за слабе око, щоби досягнуло до его грудий і вичитало чувства, які его ув одно вязали з бідним народом. Так щож, хиба розійтись з тим великим, смутним сьвятом без прощаня, без злученя в одно всіх чувств, яким горять тепер наші серця?...

Братчики, молоді орли народа! Нині з горячою любовю, з почутя патриотизму зібрались ми у купці поглянути на нашего Батька—співака правди і волі. Знаю, як красне чувство огріває нині грудь Вашу, як гарні гадки вяжуть Вас з тим народним празником. Коби лиш не остигала та любов на будуче, коби ті думки на дальше остались у Вашому серці. Ви любите Тараса, дорогі Братя; споминаєте его нераз добрим словом — ідѣть же за его приміром, положіть собі простувати до тої ціли, для якої тільки билось серце у его грудях! Ви знаєте, над ким боліла его душа, за ким виливав він своє горе. Тільки для безталанного народу хотів Він жити: для него чи раз поносив наруги від своїх ворогів, для него не жахав ся московских кайдан.

Наколи нам дорога его память, наколи серця наші дишуть любовю к нему — приближим ся до темного нашего брата, котрому Він віддавав ся душею і тілом. Не дивім ся на той нарід як на нездалу товпу, а дивім ся як на слабе тіло з кріпкою однак душею. Забудьмо на гірку минувшість, а киньмо ся всі всіма силами до праці; бо пора, бо крайна пора за діло взяти ся... За слабі вправді наші сили, за молоді, щоби подалисьмо провід темному братови, щоби показалисьмо ему, куди простувати має! Та і ніхто не жадає сего від нас. Так щож, братчики любі?! Час не стоїть на одному місци. Перемине літо одно, друге — а вже дивись, Русь-мати кладе на Тебе обовязок чуваня над сиротами-дїтьми. Сьвіт буде домагати ся від Тебе корму для голодної душі. І чим же Ти вволиш его волю? Який буде з Тебе опікун брата, наколи він Тобі не буде знаний? Які ліки подаш ему слабосильному, не знаючи, що в его болить? Оттак брата — оттак соколи любі! Приготовляймо ся еще задалегідь, щоби на будуче статись пожиточними народній справі. Ізучуймо ся рідного слова, най нічого не буде тайним перед нами... Познакомлюймо ся з хоборами

збідкованого народу, пізнаваймо, що йому недостає, аби опісля моглисьмо записати спасенну рецепту. Изучуймо ся відтак его історії, а та розкриє нам его минувшість, розяснить его теперішність, вкаже і навчить, якої будучности йому треба. А коли ся сьвята наука прийме ся у наших серцях, тоді устоїмо проти всяким бурям і збудуть ся слова батька:

В своїй хаті й своя правда і сила і воля.

Знаю братчики любезнійші, знаю, що в Ваших грудях не заснуло ще руске серце. Коби хоч зісталисьте на дальше такими, коби любов до вітчизни не остигла у Ваших грудях. Коби моглисьте оперти ся тому сильному ворогови, котрий хоче відторхнути Вас від нашої народности, котрий хоче обмерзвити Вам ту невинну літературу нашу, показуючи на наших літератів голих і босих, котрий хоче силоміцю накинати на нашу мову чужі окови... Лягають нас народом, що він невирозумілий, невірний. Ба де-ж вже і набере ся в него того довіря!... Що в Бога день видять батьки: як діти їх занюхавши дечого з книжок, уже і відвертають ся від своєї рідної мови, уже топчуть ногами сьвяті закони дідів. Бідна Русь мати, бідні і Ви, сини єї!...

Дорогенькі братчики! Надіє будучности! Заклинаю Вас Богом сьвятим — не відвертайте ся від своєї матери, від народу, хочби як тяжка була наша борба, хочби і як високо піднесла Вас доля. Бо „хто матір забуває, того Бог карає“, каже безсмертний Кобзар. Боронім свою народність, не даваймо самі єї на поталу ворогови, що між нами гадюкою веть ся, очікуючи спосібности, аби вхопити за груди і височити праведної крови!...

Не даймо ся звести его словами з правої дороги! Его мова се хаос ріжних нарічий, се німецькі гадки, прибрані в московске платє! Полюбім щирим серцем батьківську нашу мову, полюбім народну літературу; бо та тільки заступить нам всяке оруже, бо лиш та стане твердим берегом проти московского і ляцкого розливу — її не розвіє жадна хуртовина!... Та чи є що красшого на сьвітї — чи є красша мова, як наша питома руска?... Перед нею замовкають всі мови — всі на цілій землі... І чогож нам треба, що нам не понутру?... Що лиш красного, чаруючого в сьвітї моглисьте надибати — те маєте у наших писателїв. До чого зболілого серця не прилягли цілючим бальсамом слова Тараса, читаючи его твори? Там співає Він про Русь рідним словом; там рідна втіха, рідний плач — там слезить ся руске серденько, там рідна руска рука сльози утирає... І чомуж нам сторонити від

питомого свого слова, від питомої своєї літератури — чому нам шукати чужого?!... Чи не лучше на своїм поли, в своїй хаті розвивати ся гарно, як бути у приймах, у наймах в чужого газди?!... О горе, горе тому, хто цурає ся рідного слова, хто відвертає ся від Матери, котра єго викормила своїми грудьми, вибавила власними руками, доглянула власними очима.

Братя, соколи любезні! Наколи прийшлисьте тутки, з щирого почуття патріотизму одправити смутний народний празник, положіть собі від тої хвилі статись другими, ліпшими. Приголубіть до свого серденька ту руїну, що над Дніпром плаче, пригорніть по щирому, з любовю дитини, не забуваючи, що за житя любив єї Тарас, що він її потішав, що про ню виливав він свої думи. Уставайте братя, бо темрява приспить нас на віки, як нечиста сила! Мерщій приймімось за просьвіту, бо лукавий ворог краде ся калікою до нашої хати, з ножем у холяві!... Нехай рідне слово не замовкає у наших устах... Пісня руска нехай ніколи не переводить ся!.. Зітрім з матерного личенька хоч одну сльозу, пожалуймо! Таж ми єї сини, таж ми єї надія! Чогож нам відтягаться... Разом братя, разом за діло, а будучність наша!... От і се би було, чого Кобзар так усердно бажав, а чого і Русь мати Вас просить через мої уста. Ідїть же за єї покликком!

А тепер слід мені попрощатись з Тобою, славний наш Батьку, мученику правди і волї. Глянь, Співаче наш любезнійший, подивись з неба ласкавим оком: що не дармо сїяв зерно правди, що воно зійшло у наших серцях і надїйсь, що видасть колись пожадані овочі! Подивись, як громадою зібрали ся Твої діти, щоб помянути Тебе не злим, тихим словом, щоб відновити у своїх серцях Твої сердешні думи, сердешні слова!... Глянь у глибину їх сердець, яким чувством палають вони в нинішній, великій днині!.. Шкода, що не має їм волї. Поминалиб вони Тебе инакше, голосилиб сьвітови явно Твою славу, явно научалиб Твоєму слову!... А то прийшлось нишком звеличати Твою память на осторонї, далеко від людий, у тісній, лихонькій хатині!... Бідні твої діти, бідна і їх ненька!... Та чей закінчить ся колись то лихо, чей розпадеться ся вже раз луда на очах неситих, лукавих ворогів — і в наше віконце засияє сонце!... От тоді помянемо Тебе, Батьку сизий!... А поки що прощай, незабутий наш Кобзарє, та благай там Господа, щоби скріпляв нашого молодого духа, щоби спустив ріднього дощичку на руску ниву, котра що йно заслалась буйною зеленостию.

Прощай, Тарасе, прощавай, Батьку!.. Прощайте і Ви сизо-крилі братчики, молоді і старші!.. Душа нашого безсмертного пророка, що невидимо вносить ся над нами, складає Вам щире „Спасибіг“, що не позабули помянути її хоч нищечком... Прощайте молоді орли і заховайте глибоко у серцю Завіт, який наложила на Вас Русь-Україна моїми устами!.. Прощайте — а щоби всі усобиці, всяка незгода між нами уступила знинішнім смутним сьвятом, притулім ся до серця по щирому, по руски; повднаймось по закону Тараса як рідні брати! Нехай Мати усьміхне ся, заплакана Мати!..

Ф. Чагриненко.

* * *

Коли культ Шевченка поширив ся в Галичині між суспільністю і молодіжню, коли Шевченкові твори знайшли собі місце в шкільних читанках, шкільна Рада дала дозвіл обходити його память як шкільне сьвято. Діялось се в порі, коли між нашою суспільністю промощували собі дорогу нові суспільні ідеї, коли рівночасно москвофільство, затревожене зростом українства серед молодіжи, старалось підорвати його силу, вказуючи, що головне жерело українства, твори Шевченка, пронизані протидержавними і протицерковними тенденціями. Почалась безплідна полеміка, проба оцінки Шевченка з догматично-релігійного становища, яка велась цілі десятки літ і якої укрита ціль — спинити його культ серед молодіжи. Під сугестивію сих нападів на Шевченка повне виданє його творів до послідних років не мало доступу до бібліотеки учеників, його усували із бурсацких бібліотек¹⁾, оно ледви, чи днесь знаходить ся в кожній шкільній бібліотеці. Коли в 1876 р. появилось двотомове пражске виданє Кобзаря і розходилоь між учениками, вороги українства виступили проти сего, цитуючи „мрачні уступи“ Кобзаря, що після їх гадки поведуть молодіж на бездороже.²⁾ Замітне в сій справі, що навіть такий прихильник українства як Евген Желєхівський не важив ся заявити, що й молодіж повинна Шевченка вповні як поета і чоловіка розуміти і цїнити, але боронив його тим, що в 1. томі пражского виданя є поміщені твори відповідні для молодіжи, другий том є призначений виключно для сих, що віддають ся спеціальним студиям над Кобзарем і продає ся лише старшим людям. Напасти і клевети на українство і культ

¹⁾ Молода Україна 1900. ст. 29.

²⁾ Рускій Сіонъ 1877. ст. 193, 282.

Шевченка серед молодіжи не спинялись. В 1885 р. появил ся пасквіль Свистуна „Чѣмъ єсть для насъ Шевченко,“ в яким автор ворожо і некорисно оцінює вплив поезії Шевченка на моральний і суспільний розвій молодіжи. Клевети кидані в русофільській пресі на молодіж акад. гімназії довели в 1886. р. до судової розправи. Автор статі боронив свого наклепу про вільнодумство і соціалізм в гімназії тим, що ученики і професори читають твори Шевченка і одушевлюють ся ними.¹⁾

Серед таких відносин перші обходи в честь Шевченка в гімназії мали дуже льояльний вигляд. Нераз й на такий власти не дозволяли, коли відкрили який тайний кружок і т. п. Перші вечерниці обходила академічна гімназія в 1880. р.²⁾ Почались они промовою ученика, в якій заохочував товаришів до праці і науки, котрої величним образом був Шевченко, висказав подяку для шкільних властей і для цісарского Величества, за яких ласкавим дозволом ученики мають спромогу учити ся в рідній мові і закінчив зазивом, щоби кождий ученик користав із сего добра і учив ся для себе, для слави заведеня і народа. В відчиті прелегент зобразив розвій літератури в головних єї периодах і означив місце, яке в ній займає Шевченко. Деклямовано цілу Наймичку. Сьвято закінчив директор подякою молодіжи за працю коло устроєня вечерниць. З незвісних причин слідуєче сьвято відбулось аж 1883. р.³⁾ В салі на сцені уладжено могилу з бюстом Шевченка. Програма була подібна до попередної. На вечір прийшли телеграми від учеників інших гімназій. Сьвято закінчив директор патріотичною промовою, взиваючи присутних піднести оклик в честь цісаря. В 1885. р. сьвято відбулось по полудни; розпочалось промовою професора. В 1887 р. заборонено концерт в гімназії з причини підозрінь киданих москвофільскою пресою, що серед учеників ширить ся атеїзм і соціалізм. Замість него мав відбути ся концерт в честь Шашкевича, але не відбув ся.⁴⁾

¹⁾ Дѣло 1886. ч. 50. Напасти москвофілів на Шевченка знаходили іноді немилий відгомін в школі. Коли прихильники російщини між учителями бачили, що молодіж осьвідомлюєсь в українстві найбільше під впливом творів Шевченка, старались його вартість в очах учеників обнизити, або й нерозважно згадували про него. На сю тему знаходимо нераз наріканя в часописях. Дѣло 1883. ч. 47, (Новинки); Франко: Конечність реформи учєня рускої літ. (Зоря 1884. ч. 12—13.)

²⁾ Дѣло 1880. ч. 18.

³⁾ Дѣло 1883. ч. 28.

⁴⁾ Маковой :История одной студентской громады. ст. 25.

В 1888. р. відбулись вечерниці перший раз в салі Народного Дому (досі відбувались в одній зі саль гімназій). По концерті відбулась для учеників 7. і 8. класи спільна вечеря в приві деяких професорів.

В гімназіях на провінції вечерниці в честь Шевченка почали устроювати що йно 10 літ пізнійше, ніж у Львові. В Дрогобичи устроєно перший раз 1891. р., в Коломиї, Стрию, Станиславові, Самборі і Золочеві 1892. р., Перемишлї і Тернополі 1893. р.²⁾ В 1900. р. відбулись вечерниці у всіх галицьких гімназіях, в яких учить ся українська молодіж, крім гімназій в Сяюці, Ярославі, Новім Санчі, Яслї, Ряшеві і реальної школи в Станиславові.³⁾ З причини русофільства молодіжи і незначного проценту української молодіжи в сих гімназіях, що йно сего року святковано в трох перших з них сотну річницю уродин поета.

Заведенє сего рода шкільних свят мало велике значінє в духовім житю української молодіжи. Заходи і праця величаво їх відбути гуртували молодіж для сего діла в один національний табор. Одиниці, що нераз лише з імени були Українцями, освідомлювались. Національна амбіція, що у них будилась, вимагала, щоби гідно пошанувати память поета, щоби вечерниці не випали гірше, ніж польські в честь Міцкевича. До сего треба було часто просити о участь співаків з других гімназій і через се піддержувались товариські зносини між українською молодіжию ріжних гімназій. Вечерниці в честь Шевченка і Міцкевича устроювано спільними силами без огляду на народність. Іноді при укладі програми і доборі сил приходило до непорозумінь між Українцями і Поляками. Поляки усувались від участі і Українці самі, часом при помочи Жидів, устроювали вечерниці.⁴⁾ Звичайно по таких інцидентах або щоби не абсорбувати надто сили і часу учеників, шкільні власти замість вечерниць дозволяли лише на поранок із скромною програмою, виключно шкільне свято для учеників.⁵⁾

Вечерниці починались промовою ученика, часом професора; замість промови ученик виголошував нераз відчит, або деклямував принагідний вірш. Заголовки відчитів з р. 1909—1⁶⁾ вказують на основне розумінє поезії Кобзаря і на користанє з новій-

¹⁾ Дѣло 1888. ч. 53. ²⁾ Дати подаю зі звітів гімназій.

³⁾ Молода Україна 1901. ст. 181.

⁴⁾ Молода Україна р. I. ст. 21. і 146. (вечерниці в Дрогобичи і Золочеві.)

⁵⁾ Молода Україна р. II. ст. 188, 202.

⁶⁾ Подаю сі заголовки на основі річників „Мол. України.“

ших студий про него. Ось теми відчитів: Шевченко і народ, Шевченко і Славяни, Шевченко і самостійна Україна, Шевченкові сльози, Впливи, які слідно в Шевченковій Тополі, Значінє Шевченка в світлі всесвітньої критики, Шевченко як борець за волю. Се не лірично чутливі рефлексії 70—80-тих років, але проби синтези ідей і світогляду поета. І програма деклямацій поширилась. Крім баляд і поем романтично-козакофільського напрямку, які залюбки деклямовано в перших десятиліттях, ученики вибирали радо поеми суспільно-політичного змісту як: Сон, Кавказ, Неофіти. Здібнійші ученики виступали іноді на концерті з власними літературними пробами, з перерібками Шевченкових поем на драматичні сцени або музичними композиціями. Особливу увагу звертали ученики на зверхну форму вечерниць. Салю декоровано смеречиною, образ або бюст Шевченка прибирано в синьо-жовті ленти. Іноді в декорації салі і настрою вечерниць було видко пробу українсько-польського єднання на основі заповіту Шевченка. В 1899. р. на вечерниці української молодіжи з польських гімназій у Львові удекоровано салю українськими і польськими хоруговками, а на закінченє співано „Ще не вмерла Україна“ і „Z dymem rożarów.“¹⁾ Ученики з ріжних гімназій запрошували себе взаємно на вечерниці, з їх нагоди обмінювались привітними телеграмами, до сусідних гімназій висилали представників. Сьвято кінчилось промовою одного з членів учительського збору і співом національного гимну.

* * *

Твори Шевченка, що по своїй появі в Галичині скорим темпом ширились між молодіжню і суспільністю, здобували собі місце в шкільних офіціальних підручниках розмірно поволи. Хоч під напором нових житєвих обставин они здобули собі право горожаньства в школі, то в наших відносинах відзначались занадто стихійною силою слова і глибиною ідей, щоб до неї дістались у своїй вірній і дійсній формі. За велика національна свідомість і новина тем проявлялась із них для гімназьяльної науки в тодішних часах. Немислимий був наглий перехід від блідих, далеких від нашого житя оповідань і розвідок, якими заповнені перші наші читанки, до творів Шевченка. Сї мусіли іти на компроміс зі школою і хоч знайшли собі місце в читанках, то дістались там відповідно спрепаровані. В тій ціли вибирано поеми і їх подавано у відповіднім вигляді. Дещо дивне видає ся, що нелише

¹⁾ Promień 18891, ст. 65.

перші укладчики українських читанок, люди що найменше байдужні до нашого національного відродження, але і пізніші, нераз виднійші наші діячі і письменники, уважали за потрібну річ змінити для школи не лише зміст, але й мову Шевченка. Здається, що на се впливали іноді не так вимоги школи, як індивідуальність впорядчика книжки, що не любив форм і зворотів українських і свої галицькі уважав за ліпші. Мова Шевченка, як його світогляд, промочувала собі поволи дорогу в школі.

Перша українська читанка Василя Ковальського (Відень 1852. р.), уживана довгі літа в галицьких гімназіях, не містила взагалі жадних виїмків з українських письменників, лише з галицьких і угроруских. Про Шевченка нема в ній ні згадки. Перші поезії Шевченка знаходимо в шкільній читанці: Руска читанка для низшої гімназії, часть II. 1866. Ся книжка вийшла коштом Б. Дідицького і певно при його помочи. Найбільше місця займають в ній його поезії числом 24, Устияновича 8, Огоновського 5, Гребінки 4, Глібова 3, Кониського 2, Метлинського 2, Максимовича і Руданського по одній. Хоч читанка видана невдовзі по смерті Шевченка, коли його твори викликали велике одушевлення, то поміщено ледви 2 його поезії, а се пять рядків з Гайдамаків:

О Боже мій милий!

Тяжко жить на світі, а хочеть ся жить і т. д., і перший з псалмів Давида. Нема й згадки про жите поета, лише вістки про похорон подає вірш Максимовича: „На похоронъ Гр. Шевченка підъ Каневомъ“. Мову Шевченка змінено на галицький лад: Господнему замість Господньому, его з. його, навчає ся з. навчаєть ся, попел з. попіл, своєм з. своїм. В рядку: Або чорнобрива в гаю заспіває, змінено чорнобрива на соловейко (в пізніших виданнях Партицького і Лучаківського сей рядок пропущено, в читанці Романчука лишилось соловейко).

Твори Шевченка знайшли вперве значне узглядненє в читанці Ол. Тороньского (Руская читанка для высшой гимназії составлена Тороньскимъ т. III. Львів 1868). Она вправді офіційально в галицьких гімназіях не була введена і дїдала ся неприхильної оцінки¹⁾, але з браку іншої до появи читанки Барвіньского користали з неї в Галичині. Також в гімназії на Буковині уживали єї довгі роки, бо аж до 1891 р., хоч й там не мала офіційального дозволу шкільної Ради.²⁾ Книжка має москвофільський характер.

¹⁾ Возняк: Історія одної читанки. (Наша школа 1913. зош. 3.)

²⁾ Стоцький: Буковинська Русь. 135.

Хоч подано в ній вибір з українських письменників, то мову їх неможливо покалічено. З Шевченка подано 22 поезій (27 ст.), з Дідицького 23 (17 ст.), Устияновича 14 (24 ст.). Вибір поезій Шевченка попереджує коротенька і дуже баламутна біографія. Імена власні в ній дуже перекручено, як: „Шевченко родился въ Курилѡвцѣ..... далъ панъ до маляря Жиравеа“ і т. п. Про цілу неволю поета згадано сими словами: „В роцѣ 1847. взято го до крѣпости Новопетровска въ Оренбургской губерніи, где полнячи службу воина, пережилъ 10 лѣтъ—1857 повернулъ назадъ въ Петроградъ“... Тенденційно поданій біографії відповідає мова Шевченка, змінена на лад тодішних московільських видань. В сій цілі в, що повстало з л, перемінено на л: приспаль, замолкъ, былъ, чолни і т. д. Замість і в середині слів автор читанки писав е: весельнои, козачемъ, камень, печь; замість х — к: кто, некрещену; замість о—е ёго, слези. Народні слова позмінював на макаронічно-церковні: богдай, сердце, пойде, пановати горло (гирло) і т. п. З фальшивого почутя „клясицизму“ мови 60-тих років слова і народні звороти Кобзаря, що для школи видавались за прості і неестетичні, заступлено іншими. В поемі Невольник слова: „І бибех в долину“, перемінено: „І паде в долину“. Так само признано неестетичними описи козацької різні і згадку про ножі в Гамалії. Через се перемінено: „Ідем різать, палить“.. на „Ідем гулять“; „І на ножах в крові німіє“, на.. „і в крові німіє“. Пропущено зовсім поклик Гамалії: „Ріж і бий... до... кричить Гамалія“. З огляду на Поляків з Ляха зроблено врага (До Основяненка). У виборі подано твори з національним і історичним підкладом. Із більших поем поміщено отсі: Перебендя, На вічну память Котляревському, До Основяненка, Причинна, Іван Підкова, Гамалія, Чернець, Невольник. Крім сих поміщено без жадної системи деякі ліричні поезії. В укладі книжки слідна поверховність. Нею можна пояснити деякі пропуски в Гамалії, Невольнику (оповіданє Степана про руйнуванє Січи), немилу, несправлену похибку в Перебенді: „Старый закохалсь въ степу на могилѣ“, або що думку: Тече вода в сине море, злучено в одну цілість з поемою: На вічну память Котляревському.

Виразний український характер мала читанка Ол. Барвіньського (перше вид. 1871. р.). Твори Шевченка займають в ній $\frac{1}{6}$ частину місця. Перший раз подано докладну біографію поета, розширену і доповнену опісля в слідуючих виданнях, в яких узглядного й розвій творчости поета. Твори передруковано з виданя Кожанчикова. Поезії з автобіографічним змістом зібрано разом

в хронологічному порядку. Доповнення пізніших видань йшли в тім напрямі, що зменшувало число поем романтично-побутового змісту (в 2. вид. 1893. р. пропущено: На вічну пам'ять Котляревському, Причинну і Москалеву криницю, в 3. вид. Невольника), а додавало політично-суспільні поеми (в 2. вид. додано Кавказ, Послання і Неофітів). Найменше змін є в першому виданні; вони зводяться до того, що в Заспіві пропущено „Там шляхтою, Ляха“, в Наймищці пропущено найважливішу сцену, в якій вона признає ся Маркови, що є його матерію. В слідуючих виданнях пороблено значні пропуски реалістичних сцен і слів особливо в Неофітах, Посланнях, Невольнику, Кавказі; вони удержались до днесь.

Ще поволіше ніж в читанках для висшої гімназії твори Шевченка здобували собі місце в читанках для низших класів.¹⁾ В них перевагу мали й після 70. р. твори галицьких і буковинських письменників; з огляду на ціль читанок вибрано до них із Шевченка уступи з моралізуючим підкладом, описи природи, побуту і т. п. Мову особливо в читанках Партицького позмінювано в галицькій душі, затираючи властиві, українські прикмети. Сей пуризм мови місцями видає ся дивним. Слова поета: „Учіте ся, брати мої“ змінено (Читанка для третьої класи Партицького 1886) на: „Ой учіть ся, брати мої“; „На дворі бач“ перемінено: „ось на дворі“. Деякі слова, що видавались неестетичними, заступлено іншими. „Приходить ніч в смердючу хату“ на... „в мерзенну хату“. В читанці для IV. класи у виїмку з Невольника п. з. Виїзд на війну, слово куряву перемінено на тьма, пилу, з пилу пороху, крізь той порох. В поемі Гамалія перемінено сірий бугай на немов а хурдигу на темницю, в далекій каторжній неволі (На старість в ріднім селі) на — далеко в самітній неволі, Палій чернець пошкандибав, на — Палій у церкву поспішав. Так само граматичні форми Шевченка змінювано на галицькі, так що вони нераз діставали інше значіння; матір змінено на матер, курінь на курень, молити ся на молитись, доведеть ся на доведе ся, женеть ся на жене ся, айда на гайда, через год на через рік, розбрело ся товариство на розбило ся товариство, завив дзвін на зове дзвін, корогвами на хоругвами, стиха робота на стихла робота. Нагинаючи мову Шевченка на галицький лад, ще більше обмежувано гадки поета про суспільний лад, кріпацтво, Поляків, спомини про минулість і т. п. Через се і сі виїмки творів втрачали свою силу, видавались блідими і невиразними. В поезії: В неволі над Уралом (III. кл.) пропущено рядки:

¹⁾ Партицький: Руска читанка часть II. 1871.

„ Руска читанка для III. кл. 1886.

Уже й твердині поробили,
Затого будуть і могили,
Всього наробимо колись.

В поемі Чернець пропущено спогади Палія про минувшість і неясні проте слова:

І старець тяжко заридав.

В поемі: Вибір гетьмана, пропущено імена нововибраних гетьманів Лободи і Наливайка.

Преславного Запорожця,
Павла Кравченка Наливайка

скорочено на Преславного Запорожця, другий раз на Павла Кравченка молодого. „Як на Ляха стати“ перемінено „як на Турка стати“. У поемі Сон усунено навіть згадку про панщину. Слова

ти

На панщині, а я в неволі

перемінено

ти

У наймах ще, а я в неволі.

Менше змін є в читанках Ю. Романчука (часть I. 1879. і часть I. Том II. 1879.) Деякі слова Шевченка, рідше уживані у нас, перемінено на галицькі як: стьожку, труну, шкуру, сердешних, оазіс, чуму, на стяжку, шкіру, сердечних, оаза, джуму.

В поезії Село слова Шевченка

А на горі стоять палати
Неначе диво.

змінено

А там і церков наша мати
Неначе диво.

Бажанє укладчиків читанок вибрати для учеників низших клас короткі виїмки на тему любови вітчизни, туті за нею, описів природи і т. п. вело нераз до самовільних змін тексту Кобзаря. В читанці Романчука на основі поеми присвяченої К. Маркевичеві зложено вірш Туга за Україною.

У Шевченка:

В читанці:

Я й тут чужий, одинокий
І на Україні
Я сирота, мій голубе,
Як і на чужині.
Чогож серце беть ся, рветь ся?
Я там одинокий!....

На чужині серце рветь ся,
Плачу одинокий,
Як згадаю Україну
І степи широкі.
Бо там вів буйнесенький,
Як брат заговорить і т. д.

Одинокий? А Україна
 А степи широкі!
 Там повіє буйнесенький
 Як брат заговорить, і тд.

Сі зміни мови і змісту писань Шевченка удержувались в читанках цілі десятки літ. Що йно в читанки Крушельницького дістались поезії Шевченка без змін.

* * *

Мірою глибини аналізу і розуміння творів Шевченка в шкільній науці є шкільні задачі. Хоч їх теми основують ся на шкільнім підручнику, то все таки є они свідомством, з яким річевим і критичним коментарем подавано шкільну лектуру Шевченка молодіжи, з якого боку твори оцінювано, вказують заразом, як самі учителі слідили за розвитком студій над творами поета і позначали з ними молодіж. Вартість тем не у всіх гімназіях є рівна; в гімназіях, де був значний процент української молодіжи і де предмету учили кваліфіковані сили, там й в темах проявляє ся різнородність і самостійність. Де українська мова була лише додатковим предметом, там й теми є поверховні.

Перші теми шкільних вправ се змісти прочитаних в школі творів, убрані в форму: пояснити гадки, подати основу, хід гадок і т. п. Перша оцінка світогляду Шевченка в шкільних вправах підносить його значінє як народного (національного) поета. На сей момент його творчости звертали головно увагу перші критичні статі про Кобзаря Куліша, Тянєчкєвича, Згарського, його на перше місце клали бесідники в своїх промовах на вечєрницях. В роках 1878—90. улюблєними темами письменних вправ є огляд, аналіза, провідна ідея баялд, побутових і історичних поєм Шевченка. Сі теми — се вплив критично-естетичних розвідок Омєляна Огоновського і Провідних ідей в письмах Шевченка (1872 р.) Омєляна Партицького. Особливо послїдна студія, що до появи студії Драгоманова (1879 р.) була в Галичинї одинокою синтезою світогляду поета і яка в нїм підчеркувала особливо національно-патриотичні і етично-моральні моменти, була жєрелом обьяснєнь і шкільного розуміння Кобзаря. Меншу вартість мали теми про естетичну і критичну сторону творів Шевченка. Були наріканя, що мимо своєї високопарности, ся естетична оцінка зводилась крім змісту до схолястичного вишукуваня і вичисленя в поезії Шевченка фігур і тропів, яких знаня ученик набирив із шкільної поетики.¹⁾ Значно поширив ся обєм шкільних тем про Шевченка

¹⁾ Франко: Конечність реформи ученя рускої літератури. (Зоря 1884. ч. 12 і 13).

Бережанська гімназія.

1875. VII. Перебенді, кобзарі, сліпці, бандуристи, їх характер і становище в нашій літературі.

1876. VII. На яким народнім повір'ю основана баляда Шевченка Тополя.

1889. VII. Хід гадок в Заспіві Шевченка.

1892. VII. 1. Як висше; VIII. Розклад історичної думи Шевченка Гамалія.

1894. VII. Зв'язь гадок в посьвяті Шевченка: „На вічну пам'ять Котляревському“.

1895. VII. Два типи кобзарів в Перебенді Шевченка.

VIII. Естетичний розбір прольогу Неофітів Шевченка.

1896. VII. Народні типи в Тополі Шевченка.

VIII. Змаганя кийвської громади в 1847. р. і відносини Шевченка до неї. На основі „Історичного оповідання Куліша“.

1897. VII. Шевченкові слова: Раз добром налите серце в вік не прохолоне.

Хід гадок в Посланию Шевченка.

1898. VIII. Ідилічні картини в поемі Шевченка Наймичка.

1899. VIII. Виказати ціхи поетичної повісти на Наймищці Шевченка.

1900. VII. Хід гадок в поемі Шевченка До Основяненка.

VIII. Гуманні ідеї в Кавказі і Посланию Шевченка.

Дрогобицька гімназія.

1876. VIII. Шевченко і Квітка (паралеля).

1877. VII. Чи Шевченка Тополя є балядою?

Значіне мотта, котрого ужив Стороженко до історичних спонинів Коржа:

Слава не поляже,
Не поляже, а розкаже,
Що діялось в світї,
Чия правда, чия кривда
І чиї ми діти!

1878. VII. Виказати з лектури, яка головна гадка пробиває ся в псалмах Давидових Шевченка.

1879. VII. Розібрати баляду Шевченка Причинна.

1880. VII. Розібрати Шевченка думку На Вкраїну.

VII. На чім оперта єсть Шевченкова баляда Причинна.

1881. VII. В який спосіб використав Шевченко повіре народне в своїй баляді Тополя.

1882. VII. Пояснити Шевченків стих „Сестрі“ з его житя.

1883. VIII. Основа, аналіза і пояснене баляди Шевченка Тополя.

1884. VII. Зміст і хід гадок в поезії Шевченка: Лазаревському.

1885. VII. Провідна гадка поеми Шевченка Наймичка.

VIII. Котляревский, Квітка, Шевченко — їх взаїмні відносини в історії рускої словесности.

1886. VII. Основа і значіне баляди Шевченка Причинна.

1887. VII. Основа і значіне баляди Шевченка Тополя.

VIII. Як оцінив заслуги Котляревскою, Квітки, Шевченка Куліш в Листі з хутора і о скілько єсть се оправдане.

1889. VII. як 1881.

1890. VII. Пояснити Шевченків вірш: На вічну пам'ять Котляревському.

1891. VII. як 1889.

VII. Пояснити слова Шевченка: І чужому навчайтесь і свого не цурайтесь.

1892. VII. Подати хід гадок поеми Шевченка До Основ'яненка.

1893. VIII. Значінє слів Шевченка:

І чужому навчайтесь,
І свого не цурайтесь!
Бо хто матір забуває,
Того Бог карає.

1894. VII. Пояснити і виказати правдивість слів Шевченка:

Єсть на світі люди
Сріблом, золотом сяють;
Здаєть ся панують,
А долі не мають.

1895. VII. Естетичний розбір думи Шевченка Гамалія.

VIII. як 1893.

1896. як 1894.

1897. VIII. Естетичний розбір оди Шевченка До Основ'яненка.

1899. VIII. 1. Головні признаки поетичної творости Шевченка в першій добі розвою його таланту.

2. Естетичний розбір поеми Шевченка Неофіти.

Золочівська гімназія:

1882. VII. Хід гадок і образів в уступі Шевченка Заспів, з піднесенем і умотивованем цінніших місць.

1885. VII. Вияснити гадки Шевченка в Заспіві.

1886. VII. Провідні гадки в Шевченковім Заспіві.

1891. VII. Як висше.

1893. VIII. Провідна гадка в поемі Шевченка Чернець

1895. V. Подати зміст поеми Шевченка: Москалева криниця.

VIII. Шевченко і Квітка, порівнанє їх літературної діяльності.

1897. VIII. Розвинути змісл і вагу слів Шевченка:

Учіте ся, брати мої,
Думайте, читайте,
І чужому навчайтесь,
І свого не цурайтесь.

1898. VIII. Характеристика Назаря і Галі в драмі Шевченка Назар Стодоля.

1899. VII. Тип матери в поемах Шевченка.

VIII. 1. Порівнати зображенє Кобзаря в Метлинського стихотворі Бандура, в Шевченковім Перебенді і Шашкевичевім Бандуристі.

2. Естетичний розбір Шевченкової поеми Неофіти.

3. Шевченко і Квітка.

1900. VI. Провідні ідеї в думках Шевченка.

VII. Які образи відслонив нам Шевченко в поемі Чернець.

- VIII. 1. Естетичний розбір Послання Шевченка.
2. Становище і значінє Шевченка в рускій словесности.

Коломийска гімназія.

1878. VII. Які гадки розвиває Шевченко в Перебенді.
1881. VIII. Характер Наймички в поемі Шевченка.
1882. VIII. Хід гадок в поемі Шевченка Наймичка.
1883. VII. Хід гадок в поемі Шевченка До Основяненка.
VIII. Основні гадки в поемі Шевченка Москалева криниця.
1884. VIII. Характер Максима в поемі Шевченка Москалева криниця.
1885. VIII. Естетичний розбір Шевченкової поеми Наймичка.
1886. VII. Провідна гадка поеми Наймичка.
1887. VII. як 1883; 1888 як 1884.
1889. VII. Провідна ідея в Шевченковій поемі До Основяненка.
VIII. як 1884.
1890. VII. Зміст і поясненє балади Тополя.
VIII. 1. Провідна ідея в поетичній повісті Шевченка: Москалева криниця.
2. Порівняти стих Федьковича: До Данила Млаки, з Шевченковою поемою: До Основяненка.
1891. VIII. 1. Показати правду слів Шевченка:
Єсть на світі люди, і т. д.
2. О скільки станув Шевченко висше від всіх руских письменників і длячого?..
1893. VII. як 1891 VIII. 1.; VIII як в перем. гімназії 1879.
1894. VII. як 1885. VIII. 1895. VII. Хід гадок в поемі Шевченка Заспів.
VIII. Провідна гадка в поемі Шевченка Неофіти.
1896. VIII. Порівняти образ кобзаря в Перебенді Шевченка і Бандуристі Шашкевича.
1897. VII. як в перемискій гімназії 1895.
VIII. 1. Ідилічні картини в поемі Шевченка Наймичка.
2. Порівняти Перебендю Шевченка з Improvizacy-єю Міцкевича, зазначивши загально єго вплив на укр. Кобзаря.
18 8. VII. Аналогії в Перебенді Шевченка і Improvizacyї Міцкевича.
1899. VIII. Гуманні ідеї в Кавказі і Посланню.
1900. VIII. 1. як 1897 VIII 1.; 2. В яких ідеалах бачить Шевченко щастє чоловіла.

Львівска акад. гімназія.

1877. VI. В чім добачує Шевченко щастє чоловіка?
1879. VII. Шевченка Тополя. Заснова, хід гадок і зазначінє головних научних гадок.
1880. VII. Тополя, балада Шевченка; основа, поясненє, аналіза.
1881. VII. Москалева криниця (після Шевченка.).
1882. VIII. Тяжко жить на світі, а хочеть ся жить.
1883. VIII. Хід гадок в баладі Шевченка Тополя.
1884. VII. Молодий вік Шевченка; 1885 як 1881.
1886. VII. Біографія Шевченка.
1887. VII. Передсмертні думки Т. Шевченка. (Провідна гадка в них).
1888. VII. Поясненє дум Шевченкових.

1889. VII. Хід гадок в поемі Шевченка Гамалія.
 VII. Любов Трохима і Насті до прибраного сина в поемі Шевченка Наймичка.
 VIII. Провідна ідея в Шевченковій повісті поетичній Москалева криниця.
1890. VIII. Які гадки висказує Куліш про Шевченка в своїм Листі з хутора.
1891. VIII. Поки живе надія в хаті,
 Нехай живе, не виганяй.
1892. VIII. Провідна гадка в поезії Шевченка Чернець.
1893. VIII. Яке значінє Т. Шевченкови надає Куліш в своїх Листах з хутора.
1894. VIII. Пояснити Шевченкові слова: Треба й на чужі люди подитись, як живуть.
 VIII. як в колом. гімн. 1897; 2. як в перем. гімназії р. 1888.
1895. VIII. 1. як тамже 1899. VIII. 1.; 2. Гадки про національне, суспільне і просвітне відродження Русинів, висказані в Шевченковім Посланню.
1896. VII. 1) як в колом. гімн. 1897. р. 1.; 2) як 1900. 2. тамже.
 VII. 1. як в перем. гімн. 1898. 2. Розбір прольогу Неофітів Шевченка. 3. Розбір Шевченкового Послання.
1897. V. Зміст Шевченкової поеми Москалева криниця.
 VII. як в колом. гімн. 1898. р.; 1898. VIII. як в золоч. гімн. 1899. VIII. 2.
1899. VIII. Провідна гадка в Шевченковім Посланню.
1900. V. О скільки житепись Байрона пригадує нам Шевченка.

Німецька львівська гімназія.

1875. VII. Яку ідею представляє Шевченко в поемі Наймичка.
1876. VII. Значінє Шевченка в українській літературі.
1877. VII. 1. Становище Шевченка як народного поета.
 2. Як характеризує Шевченко теперішню долю України в Неофітах, а в Гамалії їй минувшість.
1879. VII. О жіночих характерах в Шевченка.
1881. VII. Тополя Шевченка, аналіза, зміст, поясненє.
1883. і 1886. як висше; 1887 як в львів. ак. гімн. 1882.
1888. VII. 1. як в дрог. гімназії 1879. 2. Шевченко як лірик.
1890. VIII. як в дрогоб. гімн. 1894.; 1891. VII. Поясненє дум Шевченкових.
1893. VIII. 1. Розклад поеми Шевченка Москалева криниця.
 2. Річ ученика виголошена на вечерицях музикально-декляматорских для звеличання памяти Шевченка.
1894. VII. 1. як в колом. гімназії 1900. 1.; 2. як в акад. гімназії 1883 р.
1895. VIII. як " " " 1893. 2.; 2 як в перемискій 1888.
1896. V. 1. Подати провідну ідею в поемі Москалева криниця.
 VIII. 2. як в колом. гімназії 1835. VII. 3. Характер Хоми Кичатого в драм. творі Шевченка Назар Стодоля.
1897. VIII. 1. Розбір поеми Шевченка Тополя. 2. Розбір поеми Неофіти.
 3. Характер осіб в драм. творі Шевченка Назар Стодоля.
1898. VIII. Розбір поеми Наймичка.
1899. VIII. Естетичний розбір Шевченкової поеми Тополя.

1900. VIII. як в колом гімназії 1899.

Самбірська гімназія.

1878. VII. і 1882. VII. Хід гадок в поетичнім уступі: Заспів.

1884. VII. Образ чуми після Шевченка.

1885. VIII. Важність і розклад історичної думи Шевченка п. з. Гамалія

1888. 1. як 1887; 2. як 1885.

1890. VII. 1. Хід гадок в поемі Шевченка п. з. Перебендя.

2. " " " " " Чернець.

1891. VII. Хід гадок в поезії Шевченка: До Музи.

1894. VI. Хід гадок в читаних думках Шевченкових.

1895. VI. Уклад Шевченкової поеми Гамалія.

1897. VIII. Характеристика Шевченкових дум.

1898. VII. 1. Порівнати баладу Міцкевича *Uscieczka* і Шевченка Тополя.

VIII. 2. Перебендя виразом поглядів Шевченка про завдане поета в суспільности.

VIII. 3 як 1885.; 4. Виказати характеристичні знамена балади на Тополі Шевченка.

1899. VI. 1. Основа Шевченкової балади Тополі; 2. як 1895.

Станіславівська гімназія.

1878. VII. Хлопячий вік Шевченка після місць в його власних поезіях.

VIII. Романтична основа в баладах Шевченка: Тополя і Калина.

1879. VIII. Розбір передсмертної думи Шевченка.

1880. VIII. 1. Розбір поеми Шевченка Чернець.

2. Що є елегія і пояснити її суть примірами з Шевченка.

1881. VIII. Розбір поеми Шевченка Перебендя. 1882. VIII. як 1878. VII.

1883. VII. 1. Виказати драматичні задатки в Шевченковій Гамалії.

VIII. 2. як в золоч. гімназії 1899. VIII. 1.

3. Порівнати основу оповідання М. Вовчка Чари і Шевченка

Тополя.

1884. VIII. Головні мотиви в елегіях Шевченка на основі поеми: До Основ'яненка.

1885. VIII. 1. як в дрог. гімназії 1894.; VIII. 2. як представляє Шевченко сирітство.

1886. VII. Характер варнака і Максима в поемі Шевченка Москалева криниця.

VIII. як в дрог. гімназії 1879.

1888. VIII. як в дрогобицькій гімназії 1887. VIII.

1890. VII. 1. як в німецькій гімназії 1899 р. 2. VIII. Беседа в честь

Шевченка.

1891. VII. Архітектоніка поеми Шевченка Наймичка.

1892. VII. В котрих думках і як описує Шевченко своє життя?

1893. VII. Які хвилі життя Шевченка відбилися в його поезіях?

1895. VIII. Характеристика перших історичних поем Шевченка.

1896. VIII. як в колом. гімназії 1897. VIII. 1.

1897. VIII. Погляд на Шевченкові думи і думки.

1898. VIII. Хід думок в Шевченковім Перебенді.

1900. VIII. Розібрати і пояснити прольог Шевченкових Неофітів.

Стрийська гімназія.

1887. VII. як в нім. гімназії 1876.
 1888. VII. Розбір і пояснене поеми Шевченка: До Основяненка.
 VIII. як в перем. гімназії 1897.
 1889. VII. 1. як 1888 VII. 2. Пояснене поезії Шевченка: Сестра, присьв. М. Вовчку. 3. як в дрогоб. гім. 1891. VII.
 1890. VIII. Становище Шевченка в рускій літературі.
 1893. VIII. Зміст, порівнане і поетичний склад двох балад Шевченка: Причинна і Тополя. 2. які гадки висказує Шевченко в своїх думках?
 1895. VIII. Подати хід гадок в розвідці Куліша: Чого стоїть Шевченко як поет народний.
 1896. VIII. 1. Тополя, балада Шевченка. Зміст, аналіза, пояснене.
 2. Неофіти Шевченка, зміст і значіне; 3. як 1895. VIII.
 1897. VIII. 1. як в золоч. гімн. 1898.; 2. і 3. як 1896. 2. 3.
 4. Шевченко, его поетична творчість і значіне для рускої літератури.
 1898. VIII. 1. які гадки висказує Шевченко в Посланию? 2. як 1897. 4.
 1899. VIII. 1. які гадки висказує Шевченко в своїх коротких ліричних творах, званих думками.
 2. Перебендя Шевченка. Основа і значіне поеми.
 3. Неофіти Шевченка. Короткий зміст і алегоричне значіне.
 4. як 1897. 1.; 5. як 1890.
 1900. VII. 1. Настрій і ідеї в думках Шевченка. 2. Перебендя Шевченка.
 VIII. 1. як 1897. VIII. 1.; 2. Послїдні хвилі в житю Шевченка.
 (На основі послїдної думи).
 3. як 1897. 4.; 5. Неофіти Шевченка, основа і ідея поеми.

Сяніцка гімназія.

1892. VIII. Пояснити основу поеми Шевченка Тополя.
 1901. VIII. Раз добром налите серце в вік не прохолоне.

Тернопільська гімназія.

1876. VII. як в стрийській гімназії 1888.
 1877. VII. Пояснене поезії Шевченка: Менї тринадцятий минав.
 1878. VII. Чого стоїть Шевченко як поет? 1882. VIII. як в нім. гім. 1876.
 1883. VII. Зміст і значіне Перебенді.
 1890. VI. На основі історичних подій і щоденного досьвіду виказати о скілько правдиві слова Шевченка:
 Не завидуй багатому; багатий не має
 Ні приязни ні любови, він все те наймає ітд..
 до
 Нема раю на всім сьвітї, хиба що на небї.
 1893. VIII. як в дрогоб. гімназії 1891. 2.
 1894. VII. Хід гадок в Заспіві Шевченка. VIII. як 1893.
 VIII. Яке значіне приписує Куліш Шевченкови в своїй статі:
 Чого стоїть Шевченко як поет народний
 1895. VII. 1. як в львів. ак. гімназії 1891. 2. Естетичний розбір Заспіву Шевченка.
 VIII. Виказати, скілько історичної правди містить в собі поема Шевченка Чернець.

1897. V. Хід гадок в Москалевій криниці.

VII. Ходімо в селища, там люди;
А там де люди, добре буде,
Там будем жить, людей любить,
Святого Господа хвалить.

VIII. 1. Як в перемській гімназії 1895. 2. Розбір Шев. Послання.

3. Значінє і вплив Шевченка і Шашкевича на розвій руско-української літератури.

1898. V. Вияснити і показати на примірах з Іліади Гомера і думок Шевченка основу поділу поезії описово-оповідаючої на епічну і ліричну.

VIII. 2. Головні признаки поетичної творчости Шевченка в першій добі розвою його таланту.

1899. V. як в золоч. гімназії 1895. V.

VIII. 1. Як погодити слова Шевченка:

Молю ся, Господи, молюсь,
Хвалить Тебе не перестану,
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани.

зі словами:

Не весело на сьвітї жить,
Коли нема кого любить.

2. Романтичний елемент в Шевченкових баладах.

3. О скільки Шевченків Перебендя пригадує Міцкевичеву Імпровізацію.

4. В чім лежить велике значінє Шевченка. 1900. V. як 1899. V.

VIII. 1. Хід думок в Шевченковій одї: До Основьяненка.

2. Провідна думка Шевченкових Неофітів

VIII. 1. Розбір Шевченкової поеми Перебендя.

2. О скільки оправданий є висказ Шевченка:

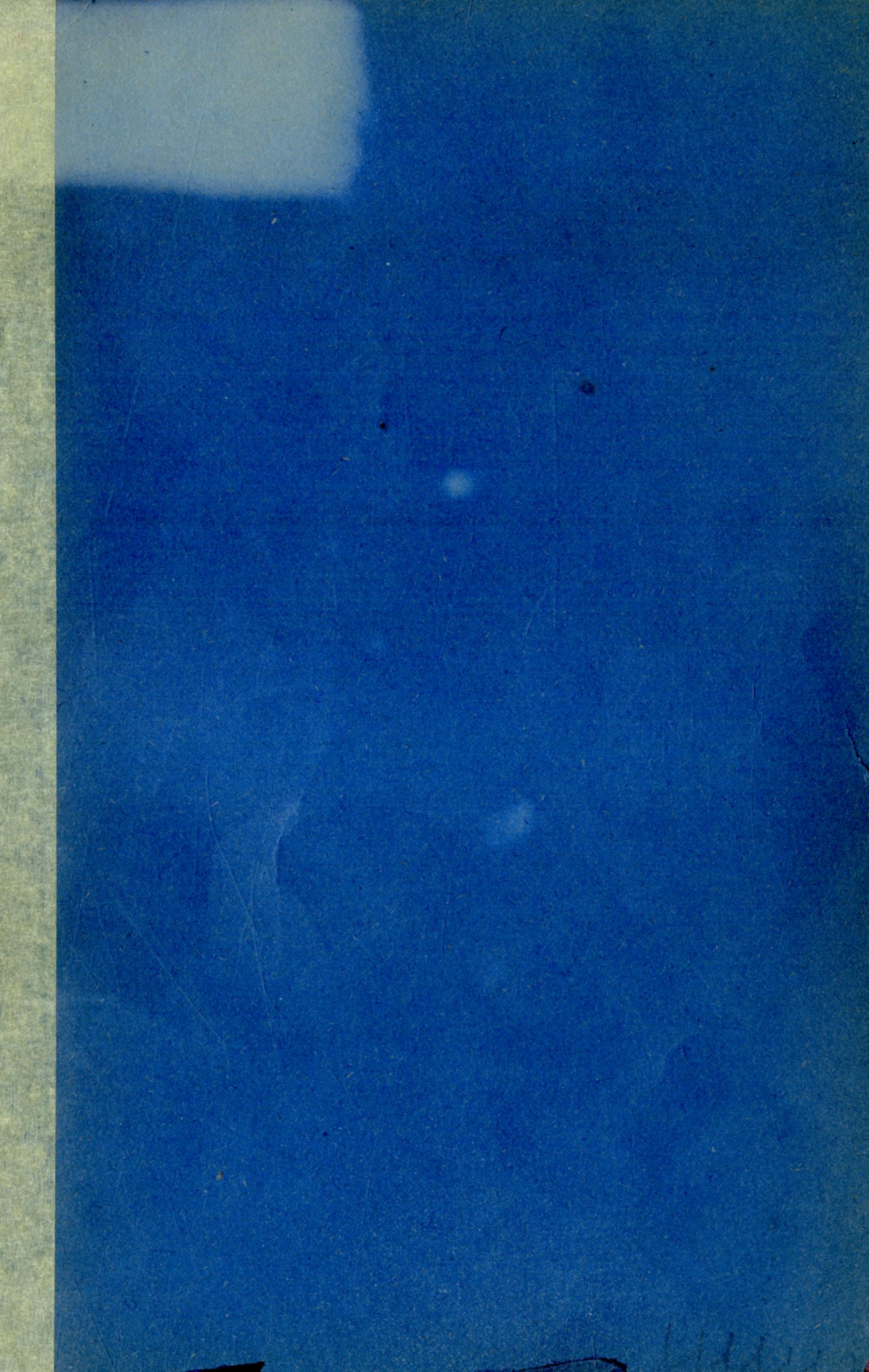
Не завидуй багатому, багатий не має
Нї приязни нї любови, він все те наймає.

3. Провідна думка Шевченкового Послання.

Перемисьль, 20 мая 1914.

Зі Звіту української ц. к. гімназії в Перемислї за р. 1913/14.

B 3.324